

- Lévy, Pierre (2001) *Cyberspace, the City, and Electronic Democracy. Cyberculture.* (Trans. R. Bononno) University of Minnesota Press
- Lugosi Viktória (2002) Jobboldali röplapdömping a kampányban. In: Sükösd M.–Vásárhelyi M. (szerk.) *Hol a határ? Kampánystratégiák és kampányetika*, 2002. Élet és Irodalom
- Mazzoleni, Gianpietro (2000) A Return to Civic and Political Engagement Prompted by Personalized Political Leadership? *Political Communication*, 17: 325–328.
- Morris, Merrill–Ogan, Christine (1996) The Internet as Mass Medium. *Journal of Communication*, 46, 1: 39–50.
- Negroponte, Nicholas (1995) *Being Digital*. New York, Knopf
- Nie, Norman H.–Erbring, Lutz (2000) *Internet and Society*. Stanford Institute for the Quantitative Study of Society. [http://www.stanford.edu/group/siqss/Press_Release/internetStudy.html]
- Norris, Pippa (2000) Political Communications and Democratic Politics. In: Bartle, John–Griffiths, Dylan (eds) *Political Communications Transformed: From Morrison to Mandelson*. Basingtoke, Macmillan
- Norris, Pippa (2001) *Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty and the Internet in Democratic Societies*. New York, Cambridge University Press
- Odlyzko, Andrew (2001) Content is not King. In: *Firstmonday.org*, Volume 6. No. 2. [http://www.firstmonday.org/issues/issue6_2/odlyzko/index.html]
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone*. New York, Free Press
- Robinson, John P.–Nie, Norman H. (2002) Introduction to IT&Society. *IT&Society*, Vol. 1. Issue 1, Summer 2002, i-xi [<http://www.itandsociety.org>]
- Scammell, Margaret (1999) Political Marketing: Lessons for Political Science. *Political Studies*, XLVII. 718–739.
- Shapiro, Andrew L. (1999) *The Control Revolution – How Internet is Putting Individuals in Charge and Changing the World We Know*. New York, Public Affairs
- Sunstein, Cass (2001) *republic.com*. Princeton University Press
- Sükösd Miklós–Dányi Endre (2002) Politikai vírusmarketing: m-politika akcióban. In: Nyíri Kristóf (szerk.) *Mobil közösség, mobil megismerés*. Budapest, MTA Filozófiai Kutatóintézete
- Toffler, Alvin (2001) *A harmadik hullám*. Typotex Kft. Elektronikus Kiadó
- Vágvölgyi B András (2000) *Tokyo Underground*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
- Wilson, Ralph S. (2000) The Six Simple Principles of Viral Marketing. *Wilsonweb.com* [<http://www.wilsonweb.com/wmt5/viral-principles.html>]
- Z. Karvalics László (2001) Bevezető az információs társadalom tudománytörténetéhez. *Információs társadalom*. 1. évf., 1. szám

Kampányviták 2002-ben Interakciós elemzés¹

Reményi Andrea Ágnes

A verbális interakció, legyen az hétköznapi vagy intézményes, létrejöttének pillanatában hozza létre a nyelvi és társas valóságot, és ez vonatkozik a kampányvitákra is. A 2002-es országgyűlési és önkormányzati választási kampányok finisében többféle „hangszerelésben” előadott kampányvitát láthatunk: a dolgozatban a Kovács–Pokorni (április 4-i első vita), a Medgyessy–Orbán (április 5.), a pártelnökök TV2-beli (április 5.) és a főpolgármester-jelöltek utolsó (október 18.) vitáját vetem össze a videó- és magnófelvételeken alapuló, szöveg-, intonáció- és szekvencialitáshű átirat interakciós szociolingvisztikai elemzésének segítségével, rámutatva a beszélgetés szerveződéssel kapcsolatos néhány jelenségre, melyeknek a kampányvitákban a résztvevő felek azzal, hogy vissza-visszatérően vita tárgyává teszik azokat, maguk is jelentőséget tulajdonítanak. A viták regulatív szabályainak elemzése után arra is választ keresek, hogy milyen szabályok konstituálják a kampányvita műfaját.

1. Bevezetés

A nagy közérdeklődés és a választói magatartásra esetleg gyakorolt hatásuk miatt a miniszterelnök-jelölti, elnökjelölti, pártelnöki kampányvitákat jelentős nemzetközi politológiai, szociológiai szakirodalom elemzi az Egyesült Államokban, Franciaországban, Lengyelországban és másutt, hagyományosan a közvetlen elnöki vagy miniszterelnöki választási rendszert működtető országokban, de újabban a közvetett választási rendszerűekben is. Ezekben

¹ A főpolgármesterjelöltek vitájának videofelvétele Kiss Balázs archívumából származik, az országgyűlési választások kampányműsorairól Mező Gabriella készített gazdag gyűjteményt a számomra, melyeket hálásan köszönök. Köszönöm Dányi Endre, Kiss Balázs, Sárközy Erika, Sárosi Zsófia, Schleicher Nóra és Szabó Gabriella e tanulmány korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseit, valamint Schleicher Nórának a pártelnökök TV2-beli vitájának alapátiratát.

az elemzésekben többnyire futólag, ritkábban elmélyültebben vizsgálják a viták lefolyásában jelentős szerepet játszó interakciós jelenségeket: a kérdések, a válaszadás és válaszmegkerülés, illetve ezek értelmezésének, a vita-partner vagy a közönség megszólításának témáját, vagy a témaváltást, a beszédmenyiséget, a szóátadást, a közbevágást, a hezitációs jelenségeket.

A korábbi hazai kampányvitákat ilyen megközelítéssel még nem elemezték, bár egy-egy kiemelkedő vita, például a Kónya–Pető-vita² (1991) vagy a Horn–Orbán miniszterelnök-jelölti kampányzáró vita (1998) egyébként nagy figyelmet kapott. Az alábbiakban négy ilyen eseményt vizsgállok a video- és magnófelvételeken alapuló, szöveg-, intonáció- és szekvencialitáshű (szünetek, szóátadás) átírat interakciós szociolingvisztikai elemzésének segítségével, kiemelve néhány olyan, a beszélgetés szerveződésével kapcsolatos jelenséget, melyeknek a kampányvitákban a részt vevő felek sokszor metadiszkurzusba bocsájtkozva, vagyis a vita tárgyává téve maguk is jelentőséget tulajdonítottak. A következő kampányvitákat vizsgálom:

- az április 4-én, a „Pártelnökök a Közgázon” sorozatban utolsóként lezajlott első vitát Kovács László (MSZP) és Pokorni Zoltán (Fidesz–MDF) között, ahol a moderátor (vitavezető) Betlen János volt. A miniszterelnök-jelölti vita bizonytalansága miatt sokáig ez a pártelnöki vita tűnt az országgyűlési választási kampány csúcseseményének, melyet mindhárom földi sugárzású TV-adó főműsoridőben közvetített;
- az április 5-én, néhány órával a kampányzárás előtt ugyanebben a sorozatban végül mégis megtartott miniszterelnök-jelölti vitát Medgyessy Péter (az MSZP jelöltje) és Orbán Viktor (Fidesz–MDF) között, melynek moderátora Bárdos András volt. A vitát mindhárom földi sugárzású TV-adó főműsoridőben közvetítette;
- szintén a kampányzárás estéjén, április 5-én a miniszterelnök-jelölti vita előtt, a TV2 „Aréna” című kampánysorozatában az országos listát állító pártok, illetve választási szövetség elnökeit megszólaltató vitát Csurka István (MIÉP), Dávid Ibolya (Fidesz–MDF), Kovács László (MSZP) és Kuncze Gábor (SZDSZ) között. A főműsoridőben közvetített vita moderátora Pálffy István volt;
- az önkormányzati választások előtti kampány utolsó napján, október 18-án késő este az m1-en (és az Info-rádióban) közvetített budapesti főpolgármester-jelölti vitát a parlamenti pártok által támogatott három jelölt, Demszky Gábor (SZDSZ), Gy. Németh Erzsébet (MSZP) és Schmitt Pál között, aki függetlenként, a Fidesz és szövetségesei támogatásával indult. A moderátor Simon András volt.

² Az adott vitában részt vevő politikusok nevét ábécé-sorrendben adom meg.

2. Várakozások, hatások

Talán nem meglepő, hogy a viták közül a legtöbbet a Medgyessy–Orbán-vitával kapcsolatos várakozásokról, illetve e vita hatásáról tudhatunk. Sokak várakozását – hogy tudniillik Orbán jobb verbális képességeivel Medgyessy nem fogja tudni felvenni a versenyt – mind az MSZP-nek a vitát megelőző, sajtónak szánt anyagai, mind a vita bevezetőjében maga Medgyessy is megerősítették. „Két amerikai választási szakértő javaslatára [...] [a szocialisták] alulpozicionálták a kormányfőjelöltet, hogy a nézők arra számítsanak, Orbán lemossa Medgyessyt”, amely stratégia fényében a másik félnél gyengébb, de nem kifejezetten rossz szereplés relatív győzelemnek tűnhet a nézők szemében, írja Varró a választások után (2002: 9).

A Gallup (2002a, 2002b, 2002c) a viták előtt (április 4–5.) telefonon megkérdezett, a magyar lakosságot nem, életkor és településtípus tekintetében reprezentáló 1004 fős mintából a viták után (április 6.) újra felhívtak 523 főt, és nemcsak az Medgyessy–Orbán-vitával kapcsolatos véleményükről kérdezték őket, hanem újra rákérdeztek pártpreferenciájukra is. Míg Orbán megítélése mint legalkalmasabb miniszterelnök a választások első fordulójá előtti utolsó napokban nem változott (április 2-án a megkérdezettek 50%-a, április 4-én 51%-a, április 5-én 50%-a tartotta őt a legalkalmasabbnak), addig Medgyessy megítélése ezen utolsó napokban megugrott (a fenti napokon a megkérdezettek 37, 40, 45% tartotta őt legalkalmasabbnak a miniszterelnöki posztra), így a vita megtartásának bejelentését követően, de még a vita előtt már csak 5 százalékpontnyi különbség volt a két jelölt között.

Mind a Gallup fenti, mind a Marketing Centrum (MC) 1353 fős telefonos felmérése (2002) szerint a magyar felnőtt lakosság 75%-a látta a vitát – vagyis ez volt minden idők legnézettebb magyar televíziós eseménye. A Gallup által megkérdezettek a vitában Orbánt találták meggyőzőbbnek (46%, Medgyessy 35%), de Medgyessyt szimpatikusabbnak (43%, Orbán 37%).³ A MC által megkérdezettek Orbán meggyőző erejét egy százas skálán átlagosan 65 pont értékűnek ítélték, Medgyessyét átlagosan 55 pontra értékelték. Ez utóbbi felmérés szerint Orbánt látta győztesnek a válaszolók 42%-a, Medgyessyt 19%-uk.

Az MC által megkérdezettek 7%-a állította azt, hogy a vita befolyásolta szavazási szándékát. A Gallup a viták közvetlen hatását nem mérte, de a kampány utolsó napjaiban a Fidesz–MDF eredményének stagnálása mellett (április 2.: 45%, április 4.: 47%, április 5.: 45% a biztosan szavazók körében)⁴

³ Ezek a Gallup (2002a) adatai. Egy másik weboldalon a Gallup (2002c) eltérő adatokat közöl.

⁴ Az április 7-i adatokat nem adom meg, mert akkor nagyon magas volt a válaszmegtagadók száma.

erős MSZP-előretörést vett észre (rendre 35, 39, 42%) – bár még így is rosszul becsülte meg a választások végkimenetelét, a többi közvélemény-kutatóhoz hasonlóan. A Gallup szakértője a média hatásának tudja be az eredmények ilyenén alakulását, de pontosan kimutathatatlanak tartja, konkrétan mely történések pontosan kiket milyen döntésre sarkalltak (Gallup 2002b). Ezek az események a legnagyobb hatással a biztosan szavazó, de korábban pártot választani nem tudó bizonytalanokra voltak: április 4. és 6. között a választáson részvételüket biztosra ígérő, a Gallup által visszahívottak közt a Fidesz–MDF közös listára szavazók aránya 33%-ról 39%-ra, az MSZP-re szavazók aránya 30%-ról 32%-ra emelkedett, a bizonytalanok aránya 31%-ról 21%-ra csökkent. A két nagy párt egymástól azonos mértékben volt képes szavazókat átcsábítani e két nap alatt (13–13%), az új szavazók nagyrészt a bizonytalanok közül kerültek ki (az új Fidesz–MDF-szavazók 78%-a, az új MSZP-szavazók 69%-a). Mindebből, elsősorban a vita magas nézettségéből és Medgyessy vártnál jobb szerepléséből az az óvatos következtetés vonható le, hogy ez a vita hozzájárulhatott a választási eredmény kialakulásához.

A miniszterelnök-jelöltek vitájához képest a másik három vizsgált kampányvitával kapcsolatos várakozások és a direkt hatás elemzése nem jelentős. A korábban a Millenárison megücsült miniszteri és miniszterjelölti vitasorozat és az akkor még bizonytalan miniszterelnök-jelölti vita miatt a Kovács–Pokorni-vitát előzték még meg komolyabb latolgotások, bár a két résztvevő átlagosnál nagyobb közszereplői rutinja miatt egyikük győzelme sem volt biztosra vehető. A vita után az Index internetes portálon találtam direkt hatásmérést (Index 2002): a 2445 önjelölt szavazó közül 60% szerint Kovács, 35% szerint Pokorni volt „csütörtök [április 4.] este a nagyobb király”.

A pártelnökök április 5-én egy órával a miniszterelnök-jelöltek vitája előtt sugárzott vitáját az időpont és a kisebb hírverés miatt nem előzték meg komolyabb esélylatolgotások. Hasonlóképpen, az önkormányzati választások egyes kampányeseményeit kísérő kisebb és megosztott figyelem, valamint a késői időpont miatt keveset lehet tudni a főpolgármester-jelölti vitával kapcsolatos várakozásokkal és hatásokkal kapcsolatban, de a választói magatartást befolyásoló hatása valószínűleg nem volt jelentős.

3. Konverzációelemzés, interakciós elemzés

Ezeknek a vitáknak a nyelvi teljessége, hasonlóan a nyelvi interakció megnyilvánulásainak minden más esetéhez – a grammatikai és szemantikai elemzésen túl – a szöveges nyelvi szerveződés (pl. koherencia), a propozíció (pl. argumentáció), az interakció és az intertextualitás (diskurzusrendek közti választás; Fairclough 1992) szintjén is elemezhető. Az alábbiakban ezek közül az interakciós szerveződés elemzésére vállalkozom.

A szöveg alapú, ún. kvalitatív elemzések ugyan nélkülözik a számszerűsíthető eredményeken alapuló elemzések egzaktitását, ugyanakkor a résztvevői interpretációhoz való közelebb férésben, annak explicitté tételében a jelenségek magas szintű megértését tűzik ki célul. Az adekvát, tehát tudományosan érvényes és megbízható elemzésekhez szükséges, hogy

1. az adatok visszakereshetők legyenek. A vizsgálandó beszédeseményt ezért (video)magnóval rögzítik, majd a visszakereshetőség további javítására szöveghűen, a vizsgálandó jelenségekre (például intonáció, együtt elhangzó beszéd stb.) vonatkozó kódokkal együtt átírják. A nyelvi-interakciós jelenségek kódolása leíró jellegű, vagyis nem tartalmaz értelmezést – ez az elemzés feladata. Az alább közölt példák ilyen átiratokból származnak; a teljes átiratokat kérésre az olvasó rendelkezésére bocsájtom.

2. Az adatkezelés átfogó legyen. A kódoló (többnyire maga az elemző) a vizsgált jelenségeket ezért a (video)magnóra felvett hangzóanyag teljes egésze tekintetében az átiraton egyöntetűen rögzíti, bármilyen munkaigényes legyen is az. Akárcsak az átírás, az elemzés is kiterjed az egész vizsgált beszédeseményre, tehát kerüli a szelektív és holisztikus értelmezést.

3. Az elemző és a résztvevők nézőpontja hasonló legyen. A cél részben annak a tudásnak explicitté tétele, amellyel a résztvevők is rendelkeztek, amikor beszédcselekvéseiknek értelmet tulajdonítanak, részben olyan összefüggések feltárása, amely más eszközökkel nem oldható meg.

4. Az elemzés az interakció szintjére összpontosítson. (Vö. Mehan 1979; Heap 1997.)

Az adatgyűjtés, az adatrepresentáció és az elemzési stratégiák a *konverzációelemzésben* viszonylag egységesítettnek tekinthetők, ezért ezt az elemzési módszert az interakciós elemzés matematikájaként fogadom el. Nem azonosulok ugyanakkor a konverzációelemzés elméleti alapvetésével, mely szerint csak olyan jelenségek elemezhetők ezzel a módszerrel, melyekhez az interakcióban részt vevők egyértelműen igazodnak, orientálódnak (ld. például Schegloff 1991). Tehát olyan jelenségek elemzésére is alkalmazom a konverzációelemzés módszerét, amelyek a „kimondott” – „ki nem mondott” kettősségnek a részt vevők – és a fentiek alapján így az elemző – számára mégis értelmezett „ki nem mondott” oldalán jelentkeznek.

A konverzációelemzés megalkotói, Sacks, Schegloff és Jefferson javasolták először (1974: 729–731), hogy mindenféle társas interakció megértéséhez a hétköznapi beszélgetés szerveződését tekintsük alapvetőnek, olyan alpmátrixnak, melynek megfelelően a társas interakció általában szerveződik. (Ennek a javaslatnak az alapja annak belátása, hogy a két vagy több résztvevő közti hétköznapi beszélgetés a nyelv használatának legalapvetőbb, univerzális műfaja.) A beszélt nyelvi interakció általános szerveződési elvei a következők (Sacks–Schegloff–Jefferson 1974:700–701):

- a beszélők általában felváltva beszélnek, vagyis a *beszélőváltás* ismétlődik,
- az idő nagy részében csak az egyik fél beszél, az egyik van porondon (*floor*),
- az együtt elhangzó beszéd miatti átfedések gyakoriak, de többnyire rövidsek,
- a beszélőváltás általában átfedés és szünet nélkül történik,
- a beszélőváltás rendje nem kötött,
- nincs előre megszabva, hogy ki mennyi ideig beszélhet, vagyis az egy adott beszélő egyetlen megszólalásaként definiálható ún. *beszédlépés* (*turn*) hossza nem kötött,
- a beszélgetés hossza nem kötött,
- a beszédlépések tartalma nincs előre meghatározva,
- a beszélőváltások eloszlása nincs előre meghatározva,
- a résztvevők száma változó,
- háromféle beszélőváltási technika működik: a jelenleg beszélő választ új beszélőt, vagy valamelyik fél maga kezd beszélni, vagy a jelenleg beszélő beszélhet tovább (ebben a prioritási sorrendben),
- az interakciós hibákra javítási technikák állnak rendelkezésre (pl. átfedés esetén az egyik fél elhallgat).

Az intézményes jellegű beszélt nyelvi interakció minden fajtáját (pl. tantermi, munkahelyi, orvos-beteg, bírósági stb. interakció) éppen a hétköznapi beszélgetéstől való különbségek skálája definiálja (Heritage–Greatbatch 1991: 94). Például míg a hétköznapi beszélgetésekre jellemző, hogy hol az egyik, hol a másik fél kérdez, addig egy interjút éppen az konstituálja, teszi interjúvá, hogy az egyik fél csak kérdez, a másik csak válaszol. Az osztálytermi interakció hagyományos alapegysége pedig nem kettő, hanem három részből áll: a tanári kezdeményezést (többnyire kérdést) a tanulói válasz, azt pedig a tanári visszacsatolás/értékelés követi.⁵ Ennél specifikusabb példa a meglepődést kifejező *Ó!*. Beszélgetéseinkben az egyik fél által elsorolt információkat a másik fél rövid közbevetésekkel értékeli: ha nem meglepőt hall, közbevetett minimális válaszokkal (*mhm, aha, igen*) jelzi ezt, ha viszont meglepőként, nem vártként értékeli, más jellegű közbevetésekkel él (*Ó!, Tényleg?* stb.). „Egy médiainterjúban vagy orvos–beteg interakcióban a hasonló jelentésű *Ó!* általában kerülendő, és ennek megfelelően megjelenése ezekben a kontextusokban feltűnő” (Drew–Heritage 1992: 13), míg hétköznapi beszélgetésekben éppen ezek hiánya inadekvát, s ezért ritka, illetve magyarázatra szoruló.

⁵ Lásd Sinclair és Coulthard (1975) ún. IRF-modelljét (Initiation-Response-Feedback/Follow-up), Mehan (1979).

4. A kampányvita műfaja

A kampányviták interakciós felépítése eltér a hétköznapi beszélgetések felépítésétől. Bár a kampányviták igen eltérő forgatókönyv szerint szerveződhetnek – az alábbiakban megkísérlem ezt bemutatni –, bizonyos jellemzőik elvben hasonlóak. Az interakció formális-temporális szerveződését tekintve a témák többnyire preorganizáltak: a moderátor jelöli meg a megvitatandó témákat, és/vagy a jelöltek mögött álló pártok szervezői egyeznek meg előzetesen e témákról; a beszélőváltások részben preallokáltak (gyakran szintén pártegyeztetések során döntenek a megszólalás sorrendjéről, illetve a vitavezető szólítja a következő megszólalót) és időhöz kötöttek, részben viszont mind a megszólalást, mind annak hosszát a vitázó felek kontrollálják. Az egész vitára is jellemző az időbeli behatároltság. Elengedhetetlen jellemző a közönség jelenléte (a televízióban, de gyakran a helyszínen is). A hétköznapi beszélgetésektől eltérően a kampányviták célja nem egymás, hanem a közönség meggyőzése. A vitafelek valójában a közönséget akarják befolyásolni, ugyanakkor kénytelenek az interakcióban egymásra orientálódni, irányulni, máskülönben nem látszanak vitafelek. Hogy maga a kampányvita sehol a világon nem zajlik egyféle forgatókönyv szerint, álljon itt egy amerikai és egy attól igencsak eltérő lengyel példa.

Az 1992-es amerikai elnökválasztás során a Quayle–Gore alelnökjelölti vita a következő szabályok szerint zajlott: a jelöltek kifejtő bevezetője után a moderátor vetett fel témákat, melyek megvitatása során először a jelöltek maximum 75 másodpercben fejthették ki álláspontjukat, melyet 5 perc vita követett témánként. Ennek során a jelöltek egymásnak is tehettek fel kérdéseket. A vita végén 2-2 perces zárszóra volt lehetőségük a jelölteknek (Bilmes 1999: 215-216). Az 1995-ös lengyel elnökválasztás során Walesa és Kwasniewski két 90 perces vitát tartottak, melyet a közszolgálati televízió főműsoridőben sugárzott. A moderátor és két-két, a jelöltek pártját képviselő újságíró tett fel kérdéseket mindkét jelöltnek, akik nem szólhattak egymáshoz, nem reagálhattak egymás állításaira, megnyilatkozásaik csak a moderátor és az újságírók által feltett kérdésekre adott válaszok lehettek (Jaworski–Galasinski 2000: 323).

1990 óta Magyarországon is többféle vitatípussal próbálkoztak a televíziók. A közvetlen elnök- és miniszterelnök-választást nem alkalmazó magyar választási rendszer következtében a közszolgálati kövételvényének megfelelni akaró állami tévé főleg az 1990-es és az 1994-es országgyűlési választási kampányokban rendezett olyan merev struktúrájú stúdióvitákat, melyekben minden párt (vagy a legnagyobb pártok) vezetőjét-szakértőjét igyekeztek megszólaltatni, s így a rövid, betanult monológokból álló műsorok unalomba fulladtak. Ehhez hasonlóak voltak és hasonló eredménnyel jártak az olasz választási kampányokban a közszolgálati televízióban sugárzott

Tribune-sorozatok, ott a kereskedelmi televíziók honosították meg a kétszereplős vitákat (Mazzoleni 2002: 161). Az évek során nyilvánvalóvá vált, hogy a sokszereplős, monologisztikus kváziviták helyett Magyarországon is a néhány szereplő interakciójára építkező vitatípus számíthat a legnagyobb közönség sikerre, éppen előre kiszámíthatatlansága, eredetisége miatt.

Az általam vizsgált viták a következő regulatív szabályok szerint szerveződtek (a szabályokat a moderátorok bevezetői és a viták közben előforduló metanyelvi kommentárok alapján rekonstruáltam):

- az összesen 140 perc műsoridejű Kovács–Pokorni-vitában a feleknek 50–50 perc állt összesen rendelkezésükre, melynek betartását a moderátor számon tartotta. A beszélőváltásokat a moderátor annyiban kontrollálta, hogy (sorsolás alapján) az első szót Kovácsnak adta, míg az utolsó szó joga Pokornit illette. Ezt leszámítva a vitafelekre volt bízva a beszédleépések elosztása. A vitafelek szabadon tehettek fel egymásnak kérdéseket. A moderátor két témára tett többször provizórikus javaslatot („Az elmúlt négy év”, „A jövő”), valamint a megállapodásban rögzített zárszóra emlékeztette a feleket, de egyébként nem kontrollálta a vitafelek témata tartását. Előzetes megegyezés alapján a résztvevők igyekeztek a tapsok alatt nem beszélni. A vita helyszíne egy egyetemi nagy előadóterem volt, melyet több száz főből, részben pártaktivistákból álló nézőközönség töltött meg.⁶
- A Medgyessy–Orbán-vita műsorideje összesen 100 perc volt, de a vitafelek beszédidejét nem mérték. Az előző napi vita ellenpárjaként Orbán kezdett, Medgyessy kapta az utolsó szót, ettől eltekintve az előző napi vitához hasonlóan a feleken múltott a megszólalások elosztása, valamint az egymásnak szóló kérdések feltevése is. A moderátor négy fő témát vezetett be („Az elmúlt négy év”, „A következő négy év”, „Az Európai Unió”, a kampány minősítése), melyekre többször felhívta a vitafelek figyelmét. A vita helyszíne ugyanaz az egyetemi előadóterem volt, mint az előző napi Kovács–Pokorni-vitáé.

⁶ A Kovács–Pokorni-vitán az első 10–12 sorban félsoronként cikcakkban elrendezve a pártok delegáltjai ültek: az első sorokban politikusok és a politikai imázsteremtésben egyre gyakrabban alkalmazott „ismert arcok”, mögöttük pedig az aktivisták. Az elkötelezett nézők mögött mintegy három sorban újságírók, elemzők, mögöttük pedig mintegy 8–10 sorban egyetemi hallgatók foglaltak helyet. A közönség felét kitevő elkötelezett nézők nagy része csak a pártjuk elnökének megnyilatkozásaira reagált tapssal, annak tartalmától függetlenül — a televíziós közvetítés során a szemlélő számára is nyilvánvalóvá vált ez a jellegzetes cikcakkban tapsolás. Hogy ezen elkötelezett nézők tapsának dinamikáját előtapsolók irányították, azt az egyik párt éppen előttem ülő tapskarmesterének határozott viselkedéséből volt alkalmam lemérni. A közönség részéről érkező negatív véleménynyilvánítás igen visszafogott volt, mégpedig azért, mert a szervezők szórólapon írásban, valamint a tv-felvétel megkezdése előtt szóban is arra kérték a közönséget, hogy tartózkodjanak nemtetszésük jelzésétől.

- A pártelnökök TV2-beli négyszereplős vitája a fentiekhez képest egészen máshogy szerveződött. Az egyórás műsorban nem mérték a vitafelek időfelhasználását. A műsor kezdetén a moderátor kezdte kijelölni a megszólalókat, de hamarosan elvesztette a kontrollt a szóatadás felett, s többnyire csak addig sikerült visszavennie, ameddig a következő kérdés filmre komponált fölkonferálása tartott. Ezeket nem a moderátor, hanem egy arc nélküli narrátor olvasta fel előre elkészített minifilmekben, melyek hatszor, a hat téma felvetésekor szakították meg a stúdióban zajló, egyre hevülő interakciót: „Fölemelkedés vagy helyben járás volt-e az elmúlt négy év?”, „Ellenőrizhető-e az adózók pénzének felhasználása?”, „A nagy tervek (Széchenyi-terv, olimpiai pályázat, autópálya-építés)”, „Állami pénzek elosztása”, „Ki mit kérdez ellenfeletől, szemtől szemben?”, „Hogyan jósolnak a pártelnökök?” A felek stúdióközönség előtt vitatkoztak.
 - A három főpolgármester-jelölt m1-beli kampányzáró 68 perces vitájában mérték ugyan a vitafelek időfelhasználását, de nem korlátozták az arányok kedvéért. A moderátor először személyre szóló kérdéseket tett fel („Gy. Németh választási szereplése hogyan befolyásolja majd az eredményt?”, „Mi az, ami Schmittet belehajtja a megmérettetésbe?”, „Miből gondolja Demszky, hogy még tud újat mutatni?”), majd mindhárom jelöltnek szóló témákat vetett fel (panellakás-felújítás és tulajdonviszonyok, kivándorlás az agglomerációba, közlekedésfejlesztés, a főváros és a kerületek egymásrataltsága, életminőség, adók, közműárak, együttműködés más párti frakciókkal). A beszélőváltásokat a moderátor allokalta, a személyre szabott kérdéseket leszámítva merev sorrendiség nélkül. Nem volt egyértelmű, hogy előzetesen a felek megállapodtak-e abban, hogy a vita során nem kérdeznek egymástól, mindenestre a moderátor ezt a szabályt próbálta meg betartatni – mint alább kiderül, sikertelenül. A stúdióban nem ültek nézők.
- Nyilvánvaló, hogy a felek a regulatív szabályokban részben a korábbi kampányvitákra emlékezve, a vita műsorszerűségét szem előtt tartva állapodtak meg. De talán a 2002-es kampány korábbi vitái is szolgáltak tanulsággal a későbbi műsorok számára. Az október 18-i főpolgármester-jelölti vita szigorúbb kordában tartását például valószínűleg a két nappal korábban, október 16-án este a TV2-n sugárzott hasonló vita okozta. Egyes nézők szerint ott Demszky Gábor néhány Schmitt Pálnak feltett kérdése (például „Hány forintba kerül egy BKV-bérlet?”) olyan parázs vitát indukált, hogy a moderátor, Bárdos András „bedobta közéjük a gyeplőt”, vagyis minden próbálkozása ellenére elvesztette a kontrollt a vita felett.

5. Kontroll az interakció felett

Az alábbiakban azt kísérlem meg bemutatni, hogy e viták valamennyi jellemzője (a megszólalás joga, a témák kijelölése, a kérdésfeltevés joga, a válaszadás kötelezettsége, egymás megszólítása, illetve ennek elkerülése, az időhatárok betartása stb.) a résztvevők és a mögöttük álló intézmények előzetes megállapodásai ellenére mennyire a vita során zajló küzdelem és egyezkedés során alakul, s hogy e küzdelem és egyezkedés eredménye valójában a racionális érvelésnél és meggyőzésnél nagyobb hatással bír a vitát követő közönség befolyásolásában. A porondhoz (vagyis a beszéd lehetőségének megszerzéséhez, megtartásához), a témaválasztáshoz és az értelmezéshez való jog stratégiai jelentőségét mi sem bizonyítja inkább, mint hogy a vita gyakran nem politikai kérdések, hanem ezek, vagyis a vita szerveződése körül folyik.

Az nyilvánvaló, hogy a kampányvitákban a részt vevő felek sokszor teszik vita tárgyává a beszélgetés szerveződésével kapcsolatos jelenségeket: Kinél van éppen a szó? Belebeszélhet-e a másik fél? Nem beszélt-e a másik túl sokat? Elhangzott-e kérdés? Válaszolt-e a másik fél a kérdésre? Ha az előzetes megállapodás szerint a felek nem szólhatnak egymáshoz, nem kérdezhetnek, megtörtént-e ez mégis? stb. Ha ezeken a nagy nyilvánosság előtt zajló, a politikai életet esetleg jelentősen befolyásoló eseményeken visszavisszatérően foglalkoznak a szereplők ezekkel a hétköznapi interakcióból, beszélgetésből is ismert kérdésekkel, talán érdemes megvizsgálni, egyrészt miért teszik ezt, másrészt mik azok a beszélgetésszerveződési jelenségek, amelyekkel a résztvevők foglalkoznak, amelyeknek fontosságot tulajdonítanak.

Bilmes (1999:234) szerint a kampányviták résztvevői (is) háromféle módon gyakorolhatnak interakciós kontrollt a beszélgetés fölött: az idő, a témák és a másik fél által elmondottak *interpretációja* tekintetében. Az idő feletti kontroll azt jelenti, hogy a vitafelek (egy állásinterjúval vagy rendőrségi kihallgatással ellentétben) mindketten/mindahányan maximalizálni akarják saját beszédlépéseik hosszúságát, és minimalizálni a másikat/másikakét: minél tovább uralni a porondot, illetve minél többet megszerezni azt vitapartnereiktől, akár a szó minél hamarabbi átvételével vagy akár közbevágással is.

A témák feletti interakciós kontroll a kampányviták többségében elvben a moderátor feladata, azonban hogy egy-egy hozzászólás mennyiben tartozik a témához, az már szintén a részt vevő felek közötti egyezkedés kérdése. Nyilvánvaló, hogy bizonyos témák az egyik vitafelet erősítik, a másikat gyengítik, míg más témák esetében éppen fordítva áll a helyzet. Ennek következtében a vitafelek igyekeznek a nekik kedvező témákat minél hosszabban tárgyalni, és partnerüket a téma további taglalására kényszeríteni, míg a nekik

nem kedvező témák tárgyalását minél rövidebbre fogni – s ennyiben a téma-kezelés és az időkezelés szorosan összefügg.

Az interpretáció problémája nemcsak szemantikai és argumentációs kérdés, hiszen az interakciós jelenségeket is értelmezzük, s a velük kapcsolatos egyezkedések gyakori témái a kampányvitáknak (is). Válasz volt-e az, ami egy kérdésfeltevés után elhangzott? Kimeríti-e a magyarázat követelményét egy megnyilatkozás? Kérdés volt-e valójában egy megelőző beszéd lépés, amire hivatkozva a másik fél átvette a szót, és válaszolni látszott? Egy-egy beszéd lépés interpretációja tehát szintén a felek egyezkedésén múlik: ha B az A által elvárt módon reagál A beszéd lépésére, akkor az azonosan értelmezettnek tekinthető, ha azonban nem az elvárt módon reagál, akkor mindkét fél számára nyitva áll a lehetőség az interpretációk összemérésére. Látható, hogy az interakció interpretációja így szoros kapcsolatban áll az időkezeléssel, hiszen A beszéd lépésének kérdésként való értelmezése B-t porondhoz juttathatja. És szoros kapcsolatban áll a témakezeléssel is, hiszen A mindkettőjük által kérdésként értelmezett beszéd lépését követő megszólalás B részéről csak akkor tekinthető válasznak, és nem a válasz megkerülésének, ha ezt mindketten annak fogadják el.

Lássuk most részletesen, hogyan, milyen eszközökkel igyekeztek az egyes vizsgált kampányvitákban a résztvevők kiterjeszteni az idő, a témák és az interpretáció feletti kontrolljukat.

5.1. Kontroll az idő és a megszólalás joga felett. A Kovács–Pokorni-, a Medgyessy–Orbán- és a főpolgármester-jelölti kampányvita során a beszélőváltásokat kevésbé jellemezte a nyílt konfrontáció, a porondért folytatott közvetlen harc. Az említett háromféle lehetséges beszélőváltási technika (a jelenleg beszélő választ új beszélőt, *vagy* valamelyik fél maga kezd beszélni, *vagy* a jelenleg beszélő beszélhet tovább) közül leggyakrabban az önkiválasztás technikája érvényesült. A beszélő elhallgatott, beszéd lépésének végét az utolsó nyelvtani szerkezet lezárásával és intonációval is jelezve, majd B beszélő (a jelenlévő közönség tapsát megvárva, ha volt ilyen) maga vette át a szót. Az alábbi példában Kovács beszéd lépését hosszú, két másodperces biztonsági szünet után követi Pokornié.

(1) Kovács–Pokorni-vita⁷ (76,9 perc)

- PZ: ... Nem az, hogy mennyit lehet vitatkozni, mennyit lehet szónokolni, (.) az (.) biztos fontos nekünk politikusoknak. De higgye el, az embereket ez egyáltalán nem érdekli. (2.0)
- KL: (Itt) nem hiszem elnök úr hogy az embereket nem érdekli, hogy ha történik valami az országban. (.) Ami (.) az ellenzék (.) szerint szóvá kell tenni, akkor három hetet kell várnia, mert csak három hét múlva kerül éppen sor plenáris ülésre, és ehhez kell igazodni. ...

⁷ PZ: Pokorni Zoltán, KL: Kovács László. Az átirási kódokat lásd a tanulmány végén.

(Ez a részlet egyébként jól illusztrálja a beszélt nyelvi interakció másik alapjellemzőjét, a *szekvenciális rendezettség* is: a két különböző beszélő által létrehozott, egymásra válaszoló megnyilatkozás kettőse az ún. *szomszédsági pár*, ahol B megnyilatkozás (például egy válasz) az előtte elhangzott A megnyilatkozás (kérdés) fényében nyer értelmet, de ugyanakkor B megnyilatkozás értelmezi, megvilágítja A megnyilatkozást (a válasz teszi kérdéssé az előtte elhangzott megnyilatkozást, ezzel jelzi a válaszoló, hogy azt a kérdezőhöz hasonlóan ő is kérdésként értelmezte). A megnyilatkozások így értelmezik⁸ láncban egymást. Pokorni állítását („De higgye el, az embereket ez egyáltalán nem érdekli”) nem tartalmában, de adekvát, lehetséges állításként éppen azáltal fogadja el Kovács, hogy akként reagál rá, amikor tagadja a tartalmát („(Itt) nem hiszem elnök úr, hogy az embereket nem érdekli, hogy ha történik valami az országban”).

A következő példában látható, hogyan keverednek a beszélőváltási típusok. Kovács a beszédlépésének többféle szinten (nyelvtan, dallam, hangerő, pragmatika) is jelzett lezárása (*Köszönöm*) után mégis új beszédlépésbe kezd, majd ennek szintaktikai és intonációs lezárását és a közönségreakciót követően Pokorni és Betlen egyszerre veszik át a szót. Ekkor Betlen rögtön, egy szótag után elhallgat, Pokorni viszont csak négy szótag után, amikor is Betlen ún. rácsatlakozással, vagyis minimális szünet nélkül újra kezd és fejezi be előzőleg megszakított beszédlépését, majd ennek lezárása után Pokorni teszi ugyanezt.

(2) Kovács–Pokorni⁸ (38,8)

KL: ... de sajnos (.) a foglalkoztatottak száma viszont hetvenezer fővel csökkent az elmúlt (.) nyolc hónap alatt, ez egy íjesztő adat mert Magyarországon a foglalkoztatottak aránya (.) amúgy is tíz százalékkal maradt el az Európai Unió átlagától. *Köszönöm*.

köz: <taps>

KL: Néztem hogy melyikünk idejét tapsolják el, de látom hogy egyikünkét sem, úgyhogy így nagyon korrekt a dolog.

BJ: [Most-]

köz: [<nevetés>] <nevetés, taps>

PZ: [Menjünk] szépen-/

BJ: [(x)] /Mindkettejüknek kö- körülbelül harminchat perce van.

PZ: Menjünk szépen sorra, (.) az autópálya <torokkösörülés> és a közbeszerzés. (2.3) Magyarországon, (.) mindenkinek mondom, (.) Magyarországon (.) autópálya: még nem épült közbeszerzéssel. ...

Előfordult azonban az is – bár ritkábban –, hogy a lehetséges beszélőváltási pontnál egyik vitafél sem vette át rögtön a felkínált szót (3. részlet), vagy a megszólított fél lemondott a hosszabb beszédlépési lehetőségről (5).

⁸ köz: közönség, BJ: Betlen János.

⁹ Felkiáltójel jelöli azt a beszédlépést, amelyben az interakcióval kapcsolatos metanyelvi kommentár hangzik el.

(3) Medgyessy–Orbán¹⁰ (57,5)

BA: Ő ha megengedik most közbeszólnék, <torokkösörülés> ugyanis a: (.) vitának több mint fele (.) eltelt és az első pontnál vagyunk ami ő megint csak nem baj, (.)

köz: <nevetés>

BA: hiszen érdekes volt amit hallottunk. Hadd kérdezzem meg hogy, (.) mi az (.) amin: (.) ő az új kormány megalakulása után (.) feltétlenül változtatni kell és azonnal, (.) és mi az, amin semmiképpen (.) nem szabad változtatni. (1.5) Melyikük kezd? (3.8) Mondjam én?

MP: [Hát én nagyon-]

köz: [<nevetés>]

OV: Az a-, az igazság az hogy ő (.) éppen kezdeném én is csak nem érzem magam találva a: kérdés által, mert nekem (.) nincsen szándékom új kormányt alakítani tehát ő (.) [valószínű hogy inkább a]

köz: [<nevetés, taps>]

OV: (hanem) (.) csak azt tudnám elmondani hogy mit szeretnének folytatni mit szeretnének talán (.) jobban, de ugyanazon az ösvényen haladva (.) véghezvinni. ...

Bárdos, a moderátor nem jelöli ki a következő beszélőt, hanem mind Medgyessynek, mind Orbánnak egyszerre intézi a kérdést, rájuk bízva a sorrend eldöntését. A kérdés elhangzása után azonban nem akad jelentkező következő megszólalónak. A hosszúnak számító, másfél másodperces szünet után a moderátor halkán kérdezi, ki vállalja a következő megszólalást („Melyikük kezd?”), de ennek sincs hatása: majdnem négy másodpercnyi hallgatás után ismét a moderátor kénytelen megtörni a csendet. Most provokatívabb kérdést tesz föl („Mondjam én?”), ami a közönségből nevetést, Medgyessyből válaszkezdeményt csal ki. Nem világos, hogy Medgyessy itt miért nem él a felkínált poronddal, talán úgy érzi, most Orbánon a sor. (Bárdos kérdését megelőzően a jogbiztonsággal kapcsolatos témában utoljára Medgyessy beszélt hosszabban, egy 53 másodperces monológban.) Mindenesetre Bárdos kérdésének elhangzása után egy perc 48 másodperc telik el, mire a válasz, vagyis a szomszédsági pár második tagja elhangzik (Medgyessy „Ha (.) gondolják, akkor (.) ő kezdem én ezt a témát nagyon szívesen elmondom” kezdetű beszédlépésében).

A hétköznapi beszélgetésben sem feltétlenül követik közvetlenül egymást a szomszédsági párok tagjai. A következő hipotetikus példában egy második kérdés-válasz pár ékelődik az első pár közé:

(4)

A: Van egy ezresed kölcsön? 1. kérdés

B: Mikor adod meg? 2. kérdés

A: Holnap. válasz a 2. kérdésre

B: Na jó. Tessék. válasz az 1. kérdésre

¹⁰ BA: Bárdos András, MP: Medgyessy Péter, OV: Orbán Viktor.

Egy szomszédsági pár tagjai közé elvileg akárhány egymásba ágyazódó pár ékelődhet, a párok második tagja alapesetben végül elhangzik. (A nem preferált, jelölt, furcsa eset az, amikor a minimális pár második tagja végképp hiányzik.)

A másik példában Pokorni a vita 130. percében nem él a felkínált porondal – a kínos magyarázkodás jelzi, hogy a pár második tagjának hiánya magyarázatra szorul. Zavarát a sóhajlás, az igen hosszúnak számító, majdnem öt másodperces szünet és a nevetés is jelzi:

(5) Kovács–Pokorni (129,6)

!BJ: ... És (.) akkor (.) hát körülbelül:1 (.) most elnök úr <Pokorni> válaszolhatna ezekre a dolgokra olyan (.) hát egy más- másfél percben, és akkor még maradna egy perc a zárszavára is.

köz: <zaj>

!PZ: <sóhaj> (4.8) Most <nevet> nehéz lenne felidézni, hogy mit is (.) mondott az elnök úr, szerintem [(.) ő: (.)] ő: elkalandozott a figyelmem, elnézést,

köz: [<nevetés>]

KL: Negyed tizenegy van.

!PZ: Úgy van, késő is van, (.) szerintem majd (.) elmondom én amit gondolok a végén.

A fenti két vitával ellentétben a pártelnökök TV2-beli vitája egészen más szerkezetben zajlott. A műsor elejének struktúrája alapján arra következtethetünk, hogy a moderátor elképzelése szerint a narrátor által felkonferált kérdések után ő allokálta volna a szót, és a vitafelek csak a műsor harmadik harmadában, az „Egymásnak feltett kérdések és válaszok” részben szóltak volna egymáshoz. Ez a szerkezet azonban már a műsor negyedik percében felborult, amikor is Dávid 2,4 perces első megszólalását követően (mely végül is a műsor leghosszabb monológja lett) a moderátor Kovácsnak adta át a szót, akit Dávid csak 18 másodpercig hagyott beszélni. Dávid közbevetéssel kezdődő beszédlépése ráadásul 33 másodpercig tartott, s ebben sem a közönség tapsa, sem Kuncze félbevetése, sem Kovács tiltakozása nem állította meg.

(6) Pártelnökök – TV2¹¹ (4,1 – Kovács megkezdte válaszát a narrátor kérdésére)

KL: Egyértelműen felemelkedés egy csoportnak. (.) Ez a: (.) Fidesz vezetése és akik társutasként (.) csatlakoztak hozzájuk és felemelkedés az ő (.) rokonaiknak családtagjaiknak, (.) baráti körüknek, (.) egykori kollégiumi szobatársaiknak, egykori üzlettársaiknak, ők (.) sokkal de sokkal jobban élnek, [hatalmat és pénzt] (.) hatalmat és pénzt (.) szereztek (.) az elmúlt négy évben.]₂

Most
köz: [<taps>

]

¹¹ KL: Kovács László, DI: Dávid Ibolya, KG: Kuncze Gábor.

DI: ne tessék haragudni, de. (.) Ma a felmérések szerint az ország többsége
[Bocsánat elnök úr,
], az ország többsége a felemelkedés mellett szavazott. Csehák
Judit, (.) ezerkilenszázkilencvennyolc márciusában, (.) úgy távozott
önöktől, hogy azt mondta, ilyen klientúra-rendszert ő soha többet nem akar
láttni, (.) [nem adja a nevét a jövőjéhez (.)] Csehák Judit,
akinek a férje a szakértői kormány minisztere volt,

KG: [mert akkor még nem ismerte önöket, ez azért van,]

!KL: (.) (xxx) szeretném befejezni, én figyelmesen végighallgattam elnök
asszony,] én figyelmesen végig hallgattam önt, [(xxx)

!DI: [de én igazat mondtam.]

KL: Csehák Judit visszatért. (.) Csehák Judit visszatért, ...

Dávid első közbevetésakor a moderátor nem lépett közbe, és ez azzal a következménnyel járt, hogy Dávid, Kovács és Kuncze négy percen át néhány rövid, pár másodperces háborítatlan beszédlépést leszámítva gyakorlatilag folyamatosan egymás szavába vágva beszél. A nyolcadik percben a moderátor megpróbál közbevetni („Hall engem valaki? (.) Hall engem valaki?”), de hangja elvész. 9,5 percnél újra próbálkozik, hogy az eddig meg nem szólaló Csuskát porondhoz juttassa. Csuka csak a 10. percben jut hosszabban porondhoz.

(7) Pártelnökök – TV2¹² (10,0)

CSI: [így van, kérem szépen] szélsőséges neveltetésem nem engedi meg, hogy

köz: <nevetés, taps> [<taps>]

!CSI: [csak (.)] úgy jussak szóhoz, hogyh- hogy ő valakinek a szavába vágjak. (.) Ő ez azért nem v- vásár azért talán valami kultúrát kellene vinni ebbe a v- vitába mégiscsak. ...

A továbbiakban is ez a rövid beszédlépésekből és sok, sokszor hosszú átfedésekből is álló vita jellemzi az egész műsort, melyet sűrűn tarkítanak humoros megjegyzések és metanyelvi kommentárok. Egyes részekben alig hallunk egyetlen résztvevőt beszélni, és nem ritka az sem, hogy hárman beszélnek egyszerre. Az alábbi, az egész vitát jellemző volta miatt bemutatott 8. példában kénytelen voltam indexszámokkal ellátni az együtt elhangzó részeket jelölő zárójeleket, hogy követhető legyen az a „többszólamúság”, ami ezt a részt – és a vita jelentős részét – jellemzi. A 2. indexszámú szögletes zárójelek közötti részben hárman beszélnek egyszerre rövid ideig.

¹² CSI: Csuka István.

(8) Pártelnökök – TV2 (19,3)

47.55 – 18.53

CSI: ... mert] ahhoz hasonlítom bocsánatot [kérek, ha ahhoz hasonlítom hogy
 önök] eladták az energiaipart [nyolcszáz- nyolc- (1.7)]
 KL: [Ha önnek nem jutott belőle az baj]
 köz: [taps]
 CSI: százalékos hasznot garantáltak a [külföldieknek (.) Hogy?]
 !KG: [A vevők tapsolnak [itt, (.) (látom)]
 köz: [nevetés]
 KG: Szóval kis tétel [a] Happy End [Káéfté önnek igaza van, ahhoz képest
 amit például az] autópályaépítéssel lenyúltak, tényleg egy kis [tétel,]
 CSI: [Ki?] [Hát ahhoz képest hogy az energiaipart
 eladták (xxx)] [Épül az]
 [autópálya? [Épül az] autópálya. Magyar vállalat építi? Magyar vállalat
 építi.]
 KG L₁(.) csak L₂(xxx) L₂ autópálya (xxx)
 L₂ Négy év [3]alatt L₂ [egyetlen kilométer új autópálya sem készült
 el, L₂ (.) [beszéltek róla.] L₂ (.) Ha csak az alapköveket leraknák.
 Fűzesabony és Polgár között, [amiket elástak, már régen készen lenne az
 autópálya.]
 DI: L₂ [Bocsánat, L₂
 L₂ [elnök úr, L₂
 köz: L₂ [taps]
 DI: L₂ [elnök úr, L₂
 CSI: L₂ (xx) fizettem azokon (.) rengeteg pénzt
 kifizettem azokon.]

Ebben a rövid részletben mind a négy résztvevő megszólal. Csurka és Kuncze képes legtovább fenntartani beszédleépéseit, Kovács kevesebbet szól, Dávid pedig eredménytelenül próbálja átvenni a porondot.

Felmerül a kérdés, hogy mi a funkciója az együtt elhangzó beszédnek, az átfedésnek. Több szerző rámutat (pl. Reisman 1974; Edelsky 1981; Tannen 1984), hogy a hosszú átfedések nem ritkák a beszélt nyelvi interakciókban, s hogy kooperációként vagy konfrontációként való értelmezésük kultúra- vagy műfajfüggő. Reisman (1974) arról számol be, hogy egy antiguai faluban az egymásnak felelő, egymást ellenpontoszó beszélgetések igen gyakoriak, és ez nem teszi lehetetlenné a megértést. A beszélt nyelvi interakció redundanciája miatt lehetséges egyszerre több beszélő mondanivalóját követnünk – erről bárki meggyőződhet, aki társaságban sikeresen próbált már egyszerre több beszélgetés megfigyelője vagy akár résztvevője is lenni. Az teljesen egyértelmű, hogy a vizsgált vitában az átfedéseket többnyire¹³ konfrontatív jellegű közbevetések okozzák, melyek célja a másik fél/felek elhallgattatása, és kevésbé a saját üzenet célba juttatása. Ugyanakkor az együtt elhangzó

¹³ Előfordulnak kooperatív átfedések is ebben a vitában. Dávid például az ezt megelőző konfrontatív közbevetései után így támogatja meg Csurkát:

(a) Pártelnökök – TV2 (11,2)

beszéd nem teszi feltétlenül követhetlenné mindkét – vagy akár mindhárom – egyszerre elhangzó beszédleépés megértését. A pártelnökök TV2-beli vitájában, többek között a fenti 8. példában is megfigyelhető, hogy a közönség nevetéssel vagy tapssal több beszélőt támogat, akkor is, ha a tetszésnyilvánítással fogadott beszédleépés alatt más is beszélt. A redundancia mellett az is a többszólamú beszéd követhetőségét segíti, hogy a kampányzárás éjszakáján valószínűleg csak visszatérő érveket hallunk: mindaz, ami ebben a műsorban elhangzik, a tartalom szintjén újat már nem hoz a közönség számára.

Ha meghökkentő, szokatlan is ez a fajta politikai műsor a magyar médiában, lássuk be, hogy a hétköznapi életből mindannyiunk számára ismerős, és nagyjából követhető is. Ráadásul a konfliktuózus tavaszi országgyűlési kampány végén adekvátabb megjelenítése is volt a kampányhangulatnak, mint az udvariaskodó, finoman csipkelődő, igen formálisra sikerült Kovács-Pokorni- és Medgyessy-Orbán-vita.

5.2. Az időhatárok betartása. Az idő azonban egy másik dimenzióban, a teljes adásidő tekintetében is szerepet játszik a kampányvitákban, s az e feletti kontroll elsősorban a moderátor felelőssége. Ezekben a főműsoridőben sugárzott vitákban a moderátorok változó sikerrel tudták a sajtó (sugárzó tévék, rádiók) érdekeit érvényesíteni a politikusok parttalanná váló, porond feletti harcához képest. Az alábbiakban egyetlen példán, az amúgy is igen hosszú műsoridejű Kovács-Pokorni vitán mutatom be, a moderátor milyen kevésbé erélyes lépésekben próbált – sikertelenül – érvényt szerezni a műsoridőnek.

CSI: [... Én azoknak az intézkedéseknek a körébe sorolom ezt] bocsásson meg, (.) a amelyeket mi támogattunk, ha talán (.) emlékezni (.) szíveskedik arra, hogy mi hogyan szavaztunk ezekben a kérdésekben az [országgyűlés-]

DI: [A fele] [melkedés mellett.]

CSI: A felemel- (.) a: az ötvenezer forintos minimál- a negyvenezer aztán az ötvenezer forintos, amennyiben ez odakerül, ...

Csurka itt Dávidtól konfrontatív közbevetésre számítva elhallgat, de Dávid – az előzőekkel ellentétben – rövidre fogja beszédleépését, hogy Csurka folytathassa.

Kovács pedig Kunczét segíti ki egy nyelvbottlása kijavításával:

(b) Pártelnökök – TV2 (26,7)

KG: Ezerkilencszázkilencvennégyben pályázhatunk majd az olimpiára, (.) kilencvenötben születik döntés arról, hogy melyik az az öt ország, amellyikkel tovább tárgyalnak. [Kétezerötben]

KL: [Kétezer] [négyben,

KG: Kétezeröt, kétezeröt. ...

(Az e vitában előforduló összes konfrontatív és kooperatív átfedés eloszlásának értelmezése egy másik dolgozat témája lehetne.)

(9) Kovács–Pokorni (52,5)

!BJ: Na most én azt azt számoltam, (.) hogy bocsánat, beleta- (.) belebeszéltem a tapsba, pedig ez is [1(.) fontos (.) része a műsornak, elnézést kérek,] ő azt számoltam, hogy (.) két perccel (.) kevesebb adásidőnk van, mint amennyi idejük az {elnök uraknak még van beszélni,} <nevetve> (.) ő ugye nem gépek nyomogatják (.) egyrészt, és másrészt a tapsra (.) nem számoltunk talán? Tehát nemmo- énnekem mínusz két percem van, annyit fogok [2azt hiszem beszélni.]

köz: [1 L2<nevetés> L1<nevetés>]

!KL: Ő mit csináljunk, ha ilyen jókat mondunk.

BJ: [Jó, nagyo- megy ez nélkülem.]

köz: [<nevetés, taps>]

A 9. példából kiderül, hogy a moderátor tehát már a műsoridő felének lejártá előtt érzi, hogy a hibás előzetes tervezés miatt vagy a vitapartnerek idejét kell megkurtítania (egyenlő arányban), vagy a műsoridőt nem fogják tudni tartani. Negyedórával később újra hangot ad kényelmetlen érzésének:

(10) Kovács–Pokorni (65,3)

!BJ: ... tényleg annyira, (x) (de hát) az adásidő, de mindegy, én nagyon élvezem, [(.) egy csak]

köz: [<nevetés>]

!BJ: azt szeretném: (.) csak úgy elmondani, hogy túl vagyunk a: felén a: műsornak, műsoridőnek, (.) és még a: jövőről nem beszéltünk semmit, csak úgy mondom, nem volt megbeszélve, hogy fele-fele arányban legyen, csak úgy megjegyzem. ...

A moderátor nagyjából a műsoridő lejártakor jelzi, hogy még legalább 19 percre szükségük van a műsor előzetes terveknek megfelelő befejezéséhez, s ekkor közli azt a (saját vagy az adásvezető) döntését is, hogy nem a politikusok megszólalásait fogja megkurtítani, hanem a műsoridőt terjeszti ki (11).

(11) Kovács–Pokorni (109,6)

!BJ: Elvben meg- konstatalem, hogy e- (.) hogy elvben olyan (.) öt perc volna hátra az adásidőből, viszont (.) ő Kovács elnök úrnak még tíz: (.) perc tizenhárom másodperce van, (.) s Kovács elnök úrnak nyolc perc negyvenhat [másodperce.]

köz: [<nevetés>] [<nevetés>]

KL: [Mind a kettő én vagyok?]

BJ: {Ez:- történt?} <nevetve> (.) Hogy? (.) [(x)]

KL: [(xx)] Átkereszteltek?/

BJ: /Ja

bocsánat, bocsánat.

köz: <nevetés>

!BJ: Elv- elnézést kérek. Pokorni elnök úrnak van nyolc perc negyvenhat másodperce, (.) úgyhogy ez nem fog beleférti:, de (.) énszerintem: (.) nem tehetünk semmit, mert ez volt a megállapodás, (.) hogy ennek az időnek le kell telnie, túl fogunk menni a tervezett adásidőn. (.) És még nem beszéltünk egy szót se a jövőről, de természetesen [válaszolni kell] {elnök úrnak arra, ami elhangzott.} <nevetve>

köz: [<nevetés>]

Itt csak jelzésszerűen utalnék arra, hogy a közszolgálati műsor vezetője egy pillanatig sem esett dilemmába afölött, hogy az amúgy is szinte nézhetetlenül hosszú, 110 percre tervezett műsoridőt áldozza fel a politikusok további vitája kedvéért. A műsor végül is több mint két és egynegyed órán át, összesen 137 percig tartott. (Más stratégiát választott Bárdos András a Medgyessy–Orbán-vitában: ő egyértelműen a műsoridő pontos betartását preferálta. (Lásd Bárdos utolsó beszédlelését lejjebb, a 17. részletben. Az a műsor pontosan a tervezett ideig, 100 percig tartott.)

Összefoglalva tehát, az időkezelés tekintetében két vitatípus volt jellemző a 2002-es kampányvitákra: a formálisabb, monologikus típust hosszú, akár 6–10 percig is tartó kifejtések jellemzik, ahol az egymás után elhangzó hosszabb beszédlelések néha csak áttételesen értelmezhetők egymásra való reagálásként, azaz szomszédsági párként. Ennek a típusnak a legjellemzőbb példája a Kovács–Pokorni-vita volt, ahol Kovács leghosszabb beszédlelése 9,6 percig tartott, míg Pokornié 10,2 percig. Az interaktivitás abban is gyengül ebben a típusban, hogy kevés az együtt elhangzó beszéd, és az interakcióban igen hosszúnak érzett, akár több másodperces szünetek sem ritkák. A másik, informálisabb típusra a rövidebb (2–20 másodperces) beszédlelések sorozata jellemző, melyek között több az átfedés, vagyis sok az együtt elhangzó beszéd, illetve ezen belül az egymás szavába vágás, míg a szünetek ritkák. Minél rövidebb egy-egy beszédlelés, annál biztosabban azonosítható az előző beszédlelés szomszédsági párjaként, tehát annál követhetőbben reagálnak egymásra a felek, vagyis az egész interakció annyival koherensebb.¹⁴ Ebben a típusban gyakoribbak a szellemes bemondások is. E típus legjellemzőbb példája a pártelnökök TV2-beli vitája. Mindezeket túl a műsoridő hossza is jellemzően különbözik a két típusban: az extenzív Kovács–Pokorni-vita 137 percig, míg a pártelnökök TV2-beli intenzív vitája 55 percig tartott. Ez a kétfajta szabályrendszer megfelel annak a két típusnak, melyeket először Edelsky (1981) talált keveredni az általa vizsgált amerikai munkaértekezletek interaktív szerveződésében. Az MSZMP Politikai Bizottsága üléseinek interakciós elemzése során magam is ezt a kettős szerveződést tapasztaltam (Reményi 2002).

5.3. Kontroll a témák interpretálása felett. A kampányviták tematikus szerveződésének részletes elemzése hely hiányában nem lehetséges – a témák és témaváltások elhatárolásának szakmai problémáit ugyanis csak részletesen lenne érdemes taglalni. Ehelyett most arra teszek kísérletet, hogy egy, a Medgyessy–Orbán-vitából vett példán bemutassam, mennyire az interakció-

¹⁴ Ugyanez a vita ugyanakkor argumentációs szempontból éppen hogy töredezettségre számíthat a kifejtések rövidegsége, meg-megszakítottsága miatt.

ban részt vevő felek értelmezésén és egyezkedésén múlik, mi az, ami egy téma kifejtését, kifejtettségét és kifejtésének mindkét fél általi elfogadását jelenti. Az egymást követő 12–17. részletekben azt láthatjuk, hogyan próbálta Medgyessy mintegy 18 percen keresztül Orbánt az Orbán-kormány családtámogatási rendszere mögött rejlő megfontolások és filozófia explicit kifejtésére kényszeríteni. Az Orbán által eredetileg kifejtettek után még öt alkalommal próbálja közvetlen (12, 13, 15, 17) és közvetett (16) kérdéssel Orbánt vissza-visszaterelni a témához. Az első részlet (12) elhangzásakor a felek már percek óta a családtámogatásról beszélnek.

(12) Medgyessy–Orbán (15,5)

!MP: ... Igazán az a (.) dilemmám, igazán az a kérdésem, (.) hogy (.) úgy érzi-e, hogy me- sikerült megoldani (.) a családtámogatási rendszerrel (.) azt (.) amit ő szerettek volna. ...

(13) Medgyessy–Orbán (25,8)

MP: ... Ennekem nem fáj az hogy aki: jó módú, (.) az sok támogatást kap de az fáj, (1.3) hogy akinek olyan (.) peche van, hogy ígyan családba született, (.) ahol nincs jövedelem, (1.7) őt miért kell büntetni.

A 14. részlet világossá teszi, hogy Orbán többszöri nekifutás után erőfeszítéseket tesz a téma lezárására. Metanyelvi eszközökkel: kiemeléssel („a lényeg mégiscsak az”), a megismételt kifejtés hangsúlyozásával („elnézését kérem ha megismétlem”, „még egyszer mondom”), szavanként szünetekkel és erőteljes hangúlyozással („az nem (.) támogatást (.) kap, még egyszer mondom. Meg (.) dolgozott (.) érte”) próbálja jelezni, hogy ez a témával kapcsolatos mondanivalójának lényege, és ezzel lezárni a témát.

(14) Medgyessy–Orbán (26,9)

!OV: ... De a lényeg az mégiscsak az, én (.) elnézését kérem ha megismétlem. (.) Nem kiigazít- kiigazítani akarom hanem csak világossá tenni a (.) kormányzati: döntések mögötti: indokokat. (.) Aki adókedvezményt (.) tud igénybe venni, az nem (.) támogatást (.) kap, még egyszer mondom. Meg (.) dolgozott (.) érte.

Mindezek után már a moderátor is a téma lezárására tesz kísérletet, ám Medgyessy viccelődéssel lazítva a helyzetet, újra próbálkozik a téma továbbvitelével (15. részlet).

(15) Medgyessy–Orbán (28,9)

!BA: Nem akarom: önbe fojtani a szót, de az volna a javaslatom hogy lépünk (.) túl a családtámogatáson, de hát hogyha ő feltétlenül szükséges, !MP: Hát még várjuk meg amíg én mondok valamit, és utána [lépünk tovább] BA: [Ja hogy akkor,] [értem. ~] köz: [nevetés>]

!MP: Ő (.) nagyon rövid leszek. Valójában (.) egy gondom van, hogy nem válaszolt a kérdésemre. (.) De ezt (.) félreteszem (.) mert nyilván azért nem válaszolt mert nincs rá válasz. (.) De:

köz: <taps>

!OV: (Bocsá-) mely- melyik kérdésre gondol, [elnök úr.]

!MP: [Az- Azt] kérdeztem, hogy miért kell büntetni (.) azt a gyereket aki vétlen, (.) nem tehet róla hogy a szülei sokat keresnek vagy keveset keresnek, az ő helyzete (.) miért kell rosszabb legyen annál, (.) aki (.) ő (.) valójában (.) kap (.) nagyobb támogatást.

A következő részletben azt látjuk, hogy Medgyessy provokatív módon készíti Orbánt a téma folytatására, ám ugyanakkor indirekte: nem kérdez, hanem állít.

(16) Medgyessy–Orbán (30,2)

MP: Szóval ön szerint rendben van (1.1) így a 'dolog.

Az utolsó részletből (17) látható, hogy a moderátor újabb próbát tesz a téma lezárására. Medgyessy újra humorral próbálkozik, de végül beszédlépése felgyorsuló és egyben elhalkuló befejezésével jelzi, hogy hajlandó beadni a derekát, és véleménye fenntartásával lezárni a témát (ld. a nyílnál). Erre mind a másik vitafél, mind a moderátor a porond átvételének kísérletével reagál még Medgyessy beszédlépésének befejezése előtt; az átfedést mind Medgyessy, mind Orbán elhallgatással orvoslja, és Bárdos beszélhet tovább.

(17) Medgyessy–Orbán (31,7)

!BA: Bocsánat de val- valaki mindig (.) utoljára fog beszélni, [de hát ezen nem tudunk változtatni,]

köz: [nevetés>] [nevetés>]

!OV: [xx] Megigérem hogy családtámogatás-ügyben bármit is mond az elnök úr most (.) nem (.) fogok családtámogatás[ról beszélni]

!MP: [ó, ezt] kihasználom köszönöm szépen, akkor most egy (.) {egy olyan negyedórás beszédet fogok tartani a családtámogatásról.} <nevetve> Nem, tényleg nem élek vissza vele, csupán annyit szeretnék mondani, (.) úgy érzem hogy a- (.) amit ön elmondott, az (.) ő nem (.) ad (.) választ arra a kérdésre, (.) amit én föl tettem.

köz: <felhőrdülés, [taps>]

!MP: [És még egyszer (8.2)] és (.) és végképp nem ad mego- ő választ arra, (.) hogy a családi pótlékot (.) miért nem emelték négy éve. (.) Erre végképp nem ad [választ.]

OV: [xx]

!BA: [Telik a] száz perc, (.) amit ez alatt el tudnak mondani, azt elmondják, amit nem tudnak elmondani, azt nem mondják el, viszont úgy érzem, hogy nagy baj lenne, (.) ha nem tudnánk meg, (.) hogy mi a különbség az: önök véleménye (.) között ami a magyar egészségügy jelenlegi (.) állapotát illeti. ...

Medgyessy tehát végig nem fogadta el válaszként Orbán megnyilatkozásait a mindkettőjük által kérdésként interpretáltakra. A 17. részletből kiderül, hogy végül nem a téma közös megegyezéssel történő lezárása, hanem a moderátor által bevezetett következő téma az, ami lezárja a családtámogatási rendszerrel kapcsolatos polémiait. Szeretnék ugyanakkor rámutatni, hogy ebben az elemzésben nem az a kérdés, hogy *mi* (a közönség, az elemző) válaszként fogadtuk-e el az Orbán által válaszként felkínáltakat, vagy inkább Medgyessyvel értünk-e egyet abban, hogy Orbán valójában mégsem adott választ. Hanem az, hogy ott, az adott esetben az *interakció résztvevői* hogyan interpretálták az elhangzottakat, hiszen ez az, ami az interakció további alakulását meghatározta. A beszélgetés folyamán mindkét fél folyamatosan jelét adta interakciójuk értelmezésének – nyilvánvaló, hogy a nézőre az a fél gyakorolt nagyobb hatást, amelyiknek az értelmezése közelebb állt a néző értelmezéséhez. Ez utóbbi gondolatomat azonban adatokkal már nem tudom alátámasztani, így csak annyit jegyzek meg, hogy a fentebb ismertetett közvélemény-kutatási eredmények (Gallup, MC) azt jelzik, hogy a közönséget egyik fél sem tudta egyértelműen a maga oldalára állítani, hiszen a nézők többsége a vita után sem változtatta meg a véleményét. (Az még kevésbé tudható, hogy a véleményüket a vita hatására megváltoztatókat a vita egésze vagy mely része befolyásolta.)

5.4. Kontroll az interpretáció felett. A kérdésfeltevés joga és a válaszadás kötelezettsége. Az interpretáció témájánál maradván bemutatom, hogyan hozzák létre az interakciós felek az egymást követő beszédleépések szomszédsági páronként való értelmezésével magát a beszélgetést. A szekvenciális rendezettség lényege tehát az, hogy B megnyilatkozása az előtte elhangzott A megnyilatkozást értelmezi, de ugyanakkor a követő B megnyilatkozása is az előtte elhangzott A megnyilatkozás kontextusában nyer értelmet.

Alapesetben a vitafelek a kérdést kérdésként, a választ válaszként értelmezik. Egy kérdés után el nem hangzó válasz azonban nemcsak egyszerűen nincs, hanem markánsan, szemmel láthatóan hiányzik, ami hétköznapi beszélgetések során is következtetések levonására és reklamálásra ad lehetőséget a kérdező részéről. Politikai vitákban a jellemző következtetés az, hogy a válasz hiányának a válasz megkerülése az oka, amiből viszont azt a további következtetést vonhatjuk le, hogy a megkérdezett fél számára a válasz kínos, kellemetlen vagy hátrányos lenne, vagy nem vállalja a témába vágó nézeteit, ami viszont az illető hitelét teszi megkérdőjelezhetővé. A kérdésfeltevés tehát kétélű fegyver: egyrészt a vita szűkös időkeretéből értékes ajándékként ad lehetőséget a megszólított számára, másrészt a kérdésen keresztül szigorúan leszűkíti a megszólalási lehetőséget, amit a megszólított nemkívánatos kontrollként élhet át. Ennek legextrémebb esete az adatokra vonatkozó kérdés, ez szűkíti le leginkább a válaszoló mozgásterét. Megjegy-

zem, természetesen mindenkitől lehet olyan, esetleg lényegesnek tűnő adatot is kérdezni, amit kapásból nem tud, még egy szakértő szakterületén belül is. Lássunk erre két példát a Kovács–Pokorni-vitából (18, 19).

(18) Kovács–Pokorni (42,1)

PZ: Nézzük a: (.) a diákhitelt. Elnök úr, tudja, hogy mennyi a kamata a diákhitelnek?

KL: N:- Nem tudom, mert nem vagyok diák, és

köz: [nevetés, taps]

PZ: [De- (4.2)] Tehát ő ezt a kamatot nem érdemes (.) az alá: a szint alá: süllyeszteni, ...

(19) Kovács–Pokorni (72,0)

!PZ: Most a (.) parlamentről tetszett beszélni, (.) itt van előttem egy ő kimutatás, hogy mennyit ülésezett a parlament kilencvennégy-kilencvennyolc között, mennyit az elmúlt négy esztendőben, (.) tudja, mennyi a különbség?

KL: Majdnem száz nap.

PZ: Háromszáz óra. (.) Háromszáz óra. (.) [Háromszáz] óra, és ebből (.) százötven óra szünet.

KL: [x]

köz: <taps>

Mindkét esetben a kérdező kerekedett felül, mert a másik fél az egyik esetben ugyan magyarázkodással megpróbálta elhárítani a válaszadást (18), a másik esetben viszont egyértelműen válaszolt (19). Ugyanakkor mindkét esetben jelét adta annak, hogy partnere előző beszédleépését kérdésként értelmezi. A csapda az adatkérdések esetében abban rejlik, hogy a kérdező a meglepetés erejével olyan helyzetet teremt, ahol a másik félnek eszébe sem jut nem válaszolni. A kérdező éppen a helyzet definiálásában kerekedik felül: a helyzetet magát állítja be úgy, hogy a másik félnek ne jusson eszébe elhárítani a válaszadást. Harvey Molotch és Deirdre Boden a Watergate-kihallgatásokat elemző tanulmányában (1985) ezt a jelenséget a hatalom végső formájaként definiálja:

„A hatalomnak az általunk javasolt újabb, harmadik oldala a legalapvetőbb: az interakciók azon indítékainak a meghatározása, amelyek révén a teendőket kiosztják és a következményeket eleve meghatározzák: ama nyelvi premisszák feletti küzdelem, amelyek mentén a beszámolók legitimitása megítélhető lesz. Ez a hatalomnak a legkevésbé látható (s éppen ezért a legkevésbé kitapintható) formája, s pontosan azért, mert azok a manipulációk, amelyeken alapszik, olyan alapvetően hallgatolagos műveletek, melyeket a mindennapi társas diskurzusban nem lehet megvitatni.” (Molotch–Boden 1985: 273, Weber Kata fordítása)

A szóban forgó paradoxont kétféleképpen lehet megkerülni: annak belátásával, hogy a kérdés-válasz szomszédsági pár mindkét tagjának értelme-

zése egyezkedés kérdése. Tehát mind a második megnyilatkozás válasz volta elfogadható válaszként, de meg is támadható, mind pedig az első megnyilatkozás kérdés volta a válaszádon keresztül értelmezhető kérdésként, de utólag le is tagadható. Kovács a pártelnökök TV2-beli vitájában ez utóbbi módszer egy változatát alkalmazza sikeresen:

(20) Pártelnökök – TV2 (17,3) 16:41–16:45 (16:52)

KL: ... egyetlen vizsgálóbizottságot nem engedtek létrehozni, én tudom, hogy volt eset, amikor ön nem szavazott, mer szőgyellte magát. (.) De a (.) koalíciós partnerei (.) leszavazták, (.) (.) leszavazták, (.)
 KG: [Ez aztán elmúlt később.]
 !DI: [↑Melyik volt ez a] vizsgáló bizottság elnök úr, tessék szíves nekem megmondani, [de konkrétumokat tessék szíves mondani,]
 !KL: [Hát volt vagy két tucat, volt körülbelül] két tucat, [(.) de mondjon egyet, egyetlen egy olyat,] amit engedtek megalakulni, egyetlen egyet, amit az ellenzék javasolt és önök azt mondták, hogy rendbe van, hiszen a házszabály azt írja elő, hogy ezeket meg kell alakítani. ...
 DI: [Egyetlen (.) egy olyat,]

Itt Dávid keresztkérdésére („Melyik volt ez a vizsgálóbizottság elnök úr, tessék szíves nekem megmondani, de konkrétumokat tessék szíves mondani”) Kovács ugyan ad választ („Hát volt vagy két tucat, volt körülbelül két tucat,”), de a porond megtartásával nem engedi, hogy Dávid egy harmadik beszédlépésben értékelje ezt a választ, pedig Dávid próbálkozik („Egyetlen (.) egy olyat,”), sőt, ennek a beszédlépésnek a folytatásában Kovács még Dávid nem verbális módon kifejezett nemtetszéséhez is metanyelvi kommentárt fűz, és ezzel azt leszereli, megfosztja erejétől („ugyanilyen ő: hát ártatlan arccal (.) nézett, mint ahogy ön most néz rám”). 16:53

Egy kérdés-válasz szomszédsági párban azonban a megkérdezettnek nemcsak kötelessége, hanem joga is van válaszolni. S ennek folyományaként egy megnyilatkozást a másik fél kérdésként értelmezhet egyszerűen azáltal, hogy megpróbál rá válaszolni, s ezzel átvenni a szót. A Kovács–Pokorni-vita alábbi részletében Kovács így próbál porondot szerezni:

(21) Kovács–Pokorni (71,0)

PZ: ... Fölajánlottuk, hogy módosítsuk a médiatörvényt. Alkossuk meg úgy ezeket a kuratóriumokat, ahogyan az Oertéténél <ORTT> ez működik, (.) (.) nem tetszett. (.) Nem akartak hozzájárulni. Nem tudom, miért, (.) de hagyjuk is ezt. [(.) Tudja]
 !KL: [Én szívesen] megmondom,
 PZ: De hogyha [a média, (.)] a média egészének vagy az [(xx) a sajtó]
 köz: [<nevetés>]
 KL: [(xxxx)]
 !PZ: Kíváncsi vagyok rá, csak hadd fejezzem be. (.) [Kíváncsi] vagyok rá, [csak] szeretném befejezni a mondatomat.

KL: [J6.]
 [J6.] Természetesen.
 PZ: Tehát ha a sajtó egészének az állapotára (.) ő vagyunk ...

Pokorni itt a közszolgálati kuratóriumoknak az ellenzék által sokat kritizált témájába keveredik bele. Mire maga is észbe kap (“Nem tudom, miért, de hagyjuk is ezt”), Kovács máris jelzi, hogy szívesen tárgyalná ezt a számára kedvező, Pokorni számára kedvezőtlen témát. Pokorni azonban ügyesen elhárítja vitapartnere porondszerzési kísérletét, és folytatja a kifejtést.

E vita egy másik részében, a parlamenti vizsgálóbizottságok témájánál Pokorni hasonló módon próbál porondot szerezni, de ő itt sikeresen:

(22) Kovács–Pokorni (54,1)

KL: ... én azt hittem, hogy most végre megtudom, hogy [mi az oka annak, hogy ezek a vizsgálóbizottságok nem jöhettek létre, mert azt nem is merem feltételezni, hogy azért nem jöhettek létre, mert (.) talán attól félt a kormányoldal hogy kiderül az aminek nem szabadna kiderülnie.
 !PZ: [Eláruljam, mi az oka, (4.2)] elá- [(.)] Eláruljam, hogy [mi] az oka?
 köz: [<taps>]
 KL: [Igen.] [Igen.] Azért jöttem ide.
 köz: [<nevetés>]
 PZ: [No a-, akkor (.)] egy nagy titkot (.) ő megosztok önnel, (1.5) ugyanaz az oka, (1.2) amiért (.) például (.) az emeszpé <MSZP> (.) tíz évvel ezelőtt nyolcmilliárd forintos, (.) ma durván (.) hetvenmilliárd forintos (.) ingatlanvagyonának a vizsgálatához önök nem járultak hozzá, (.) hat évvel ezelőtt. [Ugyanaz az oka.]
 köz: [<taps>]

Kovács itt abban a hiszemben tesz föl indirekt, alárendelt mondatba ágyazott kérdést, hogy a téma számára kinos volta miatt Pokorni nem fogja azt kérdésként értelmezni. Pokorni számára azonban ez a kérdés egy, az utóbbi időben nem hangoztatott érv felelevenítését teszi lehetővé, amit egy ún. *előszekvencia* segítségével (“Eláruljam, hogy mi az oka?”), késleltetéssel tesz még hatásosabbá.

A fenti példák segítségével azt próbáltam bemutatni, hogy mind a kérdések, mind a válaszok kérdésként, illetve válaszként való értelmezése a résztvevők közös értelmezésén múlik, és mind meglétük, mind hiányuk egyezkedés kérdése. A továbbiakban a kampányvitákat konstituáló, illetve reguláló szabályokkal kapcsolatos interakciós jellemzőket veszem szemügyre.

6. Szabályszegés

A grice-i (1975) beszélgetési implikaturák szerint a beszélgető felek alapesetben azzal a feltételezéssel élnek, hogy társuk/társaik a beszélgetés során kooperatívak lesznek, nem fogják megszegni a beszélgetési szabályokat.

Konfrontatív helyzetben e szabályokat azonban sokszor megszegjük a hétköznapi beszélgetések során is (ld. például Sarangi–Sembrouck 1992), s a negatív társas következmények csillapítására különböző taktikákat vehetünk be: például palástoljuk a szabályszegést (Clayman 2001) vagy elkövetését megpróbáljuk megindokolni, ésszerű okot szolgáltatni (Galasinski 1998). Mindez vonatkozik a kimondott (előre megállapított) és az implikált szabályok megszegésére is. Az alábbiakban egyrészt egy általános beszélgetési szabály (az „egyszerre csak az egyik fél beszél”) és egy adott interakcióra vonatkozó szabály megszegésével kapcsolatos metanyelvi technikákat mutatom be.

6.1. Közbevágás. Mivel a pártelnökök TV2-beli vitájában voltak a leggyakoribbak mind a közbevágások, mind azok metanyelvi értékelése, az alábbiakban onnan veszem a közbevágások értelmezésével kapcsolatos példákat.

A vitafelek a szabályszegést Galasinski (1998) szerint rendszerint háromféle technikával, csillapító eszközzel (*mitigating device*) kísérik: a szabályszegést vagy jelentéktelenként, vagy külső, rajtuk kívül álló kényszer (pl. „az igazság”) következményeként tüntetik fel, vagy olyasmiként, amit vonakodva tesznek meg.

A jelentéktelenség általában a közbevágás rövidegének hangsúlyozását jelenti. A moderátor például így próbál Csurkának porondot szerezni:

(23) Pártelnökök – TV2 (9,5)¹⁵ 08:50–08:58

!PI: Arra kérem, hogy (.) csak addig hallgassanak meg, amíg Csurka Istvánnak megadom a szót, ...

A következő példában pedig Kovács hangsúlyozza mondanivalójának rövidegét:

(24) Pártelnökök – TV2 (14,3) 13:27–13:37

!KL: [Örölnék elnök asszony ha] egy mondatot [legalább egyszer be hagyna fejezni]

!DI: [Elnök úr, (.)
] csak nem szeretem, amikor nem az igazról [beszélnek.]

KL: [Én se sze] retem,

DI: Az országgyűlésnek (.) [egyetlen (.) ellenőrző] (.)
[testületeként,]

!KL: [mégis hagyom, hogy beszéljen,]

köz: [<nevetés, taps>]

A fenti részletben egy másik csillapító eszköz, az igazságra mint külső kényszerre való hivatkozás is megfigyelhető. Jelen esetben mind Dávid, mind

¹⁵ PI: Pálffy István.

Kovács ezzel magyarázza e szabályszegést. Az igazságra való hivatkozás egyébként többször visszatér a vitában a közbevágások magyarázataként, már a korábban bemutatott első félbeszakítást is ez az indok kíséri:

(25) Pártelnökök – TV2 (4,4)

KL: ... üzlettársaiknak, ok(.) sokkal de sokkal jobban élnek, [hatalmat és pénzt [2(.) hatalmat és pénzt (.) szereztek (.) az elmúlt négy évben.]
Most [1]

köz: [2<taps>

---> DI: [1Bocsánat elnök
úr, ne tessenek haragudni, de. (.) Ma a felmérések szerint az ország
többsége], az ország többsége a felemelkedés mellett szavazott. ...

<négy sor kimarad>

DI: Cse[hák Judit, akinek a férje a szakértői kormány minisztere volt

!KL: [(xxx) (.) (xxx) szeretném befejezni, én figyelmesen végighallgattam elnök
asszony,] én figyelmesen végig[hallgattam önt]

---> !DI: [de én igazat mondtam]

Dávid az első alkalommal nem fejt ki bocsánatkérése okát, de Kovács explicit tiltakozására végül is rámutat, miért kért bocsánatot (mindkettőt nyíllal jelöltem). Ugyancsak egyértelmű, bár kifejtetlenül marad a bocsánatkérés oka Kuncze alábbi megnyilatkozásakor:

(26) Pártelnökök – TV2 (5,4)

DI: [Elnök úr, tessék megnézni ezerkilenszázkilencvenhatot, a Bokros csomag
évét,] és tessék összehasonlítani [ezerkilenszázkilencven(xxxxxxxx)
eredményeivel.]

KG: [ő (.) bocsánatot kérek, de
ezerkilenszázkilencvenöt volt a Bokros csomag éve,] ennyit azért már (.)
[illene tudni,]

Dávid és Kovács később hosszabban is kommentálják az igazság és a közbevágások összefüggését:

(27) Pártelnökök – TV2 (9,1)

!DI: ... engedtesse meg, hogy ha elhangzanak olyan állítások, (.) amelyek
nem fedik a valóságot. (.) Nem igazak, (.) akkor azt (.) szóvá tegyem,
mint a felelős kormánynak egy tagja, (.) és mint a kormánypártok (.)
egyikének [a minisztere]

PI: [krákog> Elnök] [1asszony (.) ezt a lehetőséget [2(xxx)]
Elnök asszony. Köszönjük szépen. [1]

!KL: [1Ellenzéki párt elnökeként [2kötelességemnek]
érzem szóvá tenni, ha ön olyasmit,] állít a kormány nevében, ami nem
felel meg a valóságnak.

DI: [2Köszönöm.]

Egyáltalán, a vitában elhangzott gyakori, húsznál több bocsánatkérés („bocsánat”, „bocsánatot kérek”, „bocsásson meg”, „bocsátassék meg”) egyik vagy egyetlen funkciója a közbevágások csillapítása. Ugyanakkor ennyi bocsánatkérés tulajdonképpen nem is tekinthető soknak, ha figyelembe vesszük, hogy e vitában a beszélőváltások nagy része közbevágással történt meg. Talán nem véletlen, hogy egy olyan metanyelvi kommentárt sem találtam a vitában, amelyben a vonakodás jelzésével csillapította volna a közbevágás élet valamelyik fél.

Ez a háromféle csillapító technika azonban csak a résztvevők saját maguk által elkövetett szabályszegését kíséri, a másik felek szabályszegését – éppen ellenkezőleg – a felek igyekeznek felnagyítani. A pártelnökök TV2-beli vitájában ez a legkevesebbet beszélő Csurka Istvánnak sikerült a legjobban. Mint fent, a 7. részletben láttuk, Csurka az első beszédlépését ilyen metanyelvi kommentárral kezdi („szélsőséges neveltetésem nem engedi meg, hogy csak (.) úgy jussak szóhoz, hogyh- hogy ő valakinek a szavába vágjak. (.) Ő ez azért nem v- vásár azért talán valami kultúrát kellene vinni ebbe a v-vitába mégiscsak”). Ez az indítás olyan hatásos, hogy vitapartnerei 1,2 percre nem is vágnak közbe, lehetőséget adva neki a vita második leghosszabb monológjára. Az azt követő beszélőváltás-sorozat után azonban Csurka sokáig, több mint hat percre nem jut szóhoz, s az azután következő két próbálkozását is vitapartnerei bírják inkább szóval. Csurka egy perccel később így csomagolja viccbe tiltakozását:

(28) Pártelnökök – TV2 (23,3) 21:52–22:02
 CSI: Kaphatnék egy száraz piros nagyfröccsöt? (.) Hogy jobban élvezzem (xxx).

<két sor kimarad>

PI: Kellékes, egy száraz piros nagyfröccs {rendel,} <nevetve>

amit pár perccel később meg is kap. A következő erőteljesebb, a porond megszerzésére irányuló próbálkozásánál ismét vitapartnerei kerekednek felül. Egy pillanatnyi szünet a következő kifakadásra készíti:

(29) Pártelnökök – TV2 (29,7) 27:55–28:10
 !CSI: ... Ne- nem tudtam, hogy i- i- ilyen helyre jövök, szégyellem magam, hogy eljöttem, mert hát ő (.) ezt [a hangot azért nem lehetne megütni.]
 köz: [<taps>

Ez a metanyelvi kommentárja ismét hatásosnak bizonyul, mert megint egy, e vitában hosszúnak tekinthető beszédlépést eredményez, melyet csak a 28. másodperc után szakítanak félbe.

6.2. Egymás megszólítása, illetve ennek elkerülése. A közbevágások után az alábbiakban a (formálisabb vitákhoz való hasonlósága miatt) külön nem elemzett főpolgármester-jelölti vita egy érdekesebb, szabályszegéssel kapcsolatos mozzanatát mutatom be.

A felek gyakran szabályozzák úgy a (konfliktuózusnak ígérkező) kampányvitákat, hogy a résztvevők csak a moderátorhoz vagy a kérdező újságírókhoz szólhatnak. Ez a szabály érvényesült a főpolgármester jelölti vita nagy részében is, bár a vitából magából nem derül ki egyértelműen, hogy valóban előzetesen kialakított szabály volt-e, hogy a három jelölt nem szólhat egymáshoz. (Ez annál is furcsább, mert a moderátor a vita elején ismertette a szabályokat, és az is nyilvánvaló, hogy a kérdés elmaradása nem volt neutrális kérdés: ez elsősorban a kívülről érkező Schmittet hozta előnyös, és a városvezetésben gyakorlott Demszkyt és Gy. Némethet hozta hátrányos helyzetbe.) Azonban – más, így szabályozott vitákhoz hasonlóan¹⁶ – a felek igyekeztek megkerülni ezt a szabályt: a vita elején Demszky adatokra vonatkozó kérdést szögezett volna Schmittnek, de a moderátor első alkalommal megakadályozta ebben. Később mind Demszky, mind Gy. Németh rátalált a megoldásra: a moderátornak címezve, indirekte tett föl kérdést Schmittnek (Gy. Németh ugyanabban a beszédlépésében direkt kérdést is fölített; ld. 32. részlet). Ezután a moderátor elvesztette a kontrollt e mozzanat fölött, és Demszky a következő alkalommal szinte akadálytalanul kérdezhetette Schmittet.

Az első alkalommal Demszky explicite kérdez, szokatlan (de nagyon is érthető) indokkal: érdekesebbé kívánja tenni a műsort. Erre valóban szükség is lenne, de a moderátor – részben a most első alkalommal hivatkozott szabály értelmében, részben nyilván rossz néven véve, hogy Demszky az ő kényerét venné el – nyíltan, bár bocsánatkéréssel puhítva tagadja meg tőle ezt a lehetőséget:

(30) Főpolgármester-jelöltek (11,5)¹⁷
 !DG: Én szeretnék kérdezni valamit Schmitt Páltól hogy egy kicsit érdekesebb [legyen a műsor,] kérdezni, nem szólnék, csak kérdeznék
 !SA: [Főpolgármester úr] igen de ebben a műsorban most én kérdezek, ne vegye rossz néven, (.) menjük át a következő témakörre ...

¹⁶ Galasinski (1998) szerint Walesa és Kwasniewski az 1995-ös tévévitájukban szintén úgy állapodtak meg, hogy nem szólnak egymáshoz, amit aztán a vita során vissza-visszatérően megszegtek. Galasinski szintén azt teszi elemzés tárgyává, hogy milyen technikákat alkalmaztak.

¹⁷ DG: Demszky Gábor, SA: Simon András, SP: Schmitt Pál, GyN: Gy. Németh Erzsébet.

A következő alkalommal Demszky sokkal óvatosabb: implicit, metanyelvi kommentár nélküli taktikával próbálja Schmittet olyan helyzetbe hozni, hogy az kérdve érezze magát. Pedig Demszky nem is kérdez, hanem kijelent: alárendelt mondatba illesztett függő kérdéseket tesz fel: „Én nagyon nagy érdeklődéssel (.) várom azt, hogy Schmitt Pál (.) hol kíván útpénzt, esetleg hídpénzt bevezetni...”, „érdemes megnézni azt, hogy egyes társadalmi csoportok, (.) szervezetek, mint a Levegő (.) Munkacsoport vagy a Fidesz, <kihagyás> hogy ez- mit gondol ezekről a kérdésekről, mit képvisel, mit tett az elmúlt években Budapest ellen.”

(31) Főpolgármester-jelöltek (15,2)

DG: Én nagyon nagy érdeklődéssel (.) várom azt hogy Schmitt Pál (.) hol kíván útpénzt esetleg hídpénzt bevezetni, és hogy a Levegő Munkacsoport ezen követeléseivel, hogy négyes metró ne épüljön, amivel (.) abszolút a Fidesz politikáját képviselték ők és azt erősítették meg (.) kvázi (.) úgymond szakmai érvekkel, (.) hogy ezzel mit tud kezdeni Schmitt Pál aki (.) velük ha úgy tetszik együttműködésre készül, akárcsak (.) Latorczai János. Latorczai János (.) metróra ígért, (.) jött a Fidesz-kormány, (.) metró nem volt. Tehát azért a választási ígéretek kapcsán (.) érdemes megnézni a (x)okat, érdemes megnézni azt, hogy egyes társadalmi csoportok, (.) szervezetek, mint a Levegő (.) Munkacsoport vagy a Fidesz, (.) az a párt, amely (.) önt támogatja most hogy ez- mit gondol ezekről a kérdésekről, mit képvisel, mit tett az elmúlt években Budapest ellen.

!SA: Gondolom kíván válaszolni.

!SP: Enyhén szólva megszólítottak. ...

Mint a 31. részletből látható, Demszky sikerrel járt: Schmitt úgy érzékelte, hogy kérdés hangzott el (pedig nyelvtani értelemben nem), és nem volt képes kitérni a válaszadás elől. Jó fél óra múlva Gy. Németh ismét metanyelvi kommentárral hangsúlyozott módon („Én hadd kérdezzem meg Schmitt Pált”) kérdezte Schmittet. A moderátor ismét felajánlotta Schmittnek a válasz megtagadás lehetőségét, azonban ő ismét inkább a válaszolást választotta.

(32) Főpolgármester-jelöltek (46,0)

!GyN Én hadd kérdezzem meg Schmitt Pált, hogy ennek a konkrét lebonyolítását hogyan képzei. Tehát nyilvánvaló ha valahol vásárolni akar mondjuk valaki ezzel a kártyával, (.) akkor annak a fedezete meg kell hogy legyen valakinél. Azt az önkormányzat fizeti ki minden egyes ember helyett?

!SA: Bocssásson meg, ha kíván válaszoljon rá, az előbb Demszky Gábornak nem tettem lehetővé, hogy kérdést tegyen fel, döntse el ön, hogy akar-e válaszolni vagy nem vagy menjünk tovább.

!SP: Hát pár másodperccel én állok a legrosszabbul idővel, de ennek ellenére válaszolok rá, ...

Ezek után Demszky felhatalmazva érezte magát a nyílt kérdésfeltevésre, amelyet metanyelvi eszközökkel („lehet nem lehet fölteszek egy kérdést, vagy válaszol itt az adás végén Schmitt Pál, vagy nem válaszol”) még hangsúlyosabbá tett. Ráadásul nem is egy, hanem rögtön négy, adatokra vonatkozó kérdést tett fel, sőt, az elsőt a végén megismételte:

(33) Főpolgármester-jelöltek (56,3)

!DG: ezért (.) lehet nem lehet fölteszek egy kérdést, vagy válaszol itt az adás végén Schmitt Pál vagy nem válaszol, (.) melyik törvény az amelyik a fővárosi (.) önkormányzat (.) és a kerületi önkormányzatok működését szabályozza. Mikor alkotta ezt az országgyűlés, mikor módosította, és mi volt a módosítás lényege, tehát a gazdálkodási kérdésekről, amelyeket most ön említett, (.) melyik törvény (.) az, amely szabályozza?

!SA:

mondom

SP: Mhm.

SA: hogy ha kívánja, főpolgármester-jelölt úr, akkor továbblépünk.

!SP: Ó az az igazság, hogy nem kívánom. Sajnálom ugyanis hogy ennyi időt eltöltött ezzel a kérdéssel. Múltkor is megfogadtam, hogy nem fogok ilyen kérdésekre válaszolni, (.) semmi problémám nem lesz hétfőtől hogy a jogászaikat megkérdezzem, (.) hogy pontosan melyik ez a törvény, nyilván az önkormányzati törvény, (.) hogy mikor ki: és melyik paragrafus szabályozza, (.) ezt önnek kell tudni, aki tizenkét éve csinálja a dolgokat, (.) hétfőtől én is fogom tudni.

SA:

[(Engedj-)]

DG: Én ezt [nagyon] sajnálom. Tényleg szóval tényleg, azt kell hogy mondjam hogy ezt a törvényt mindent önkormányzati tisztviselő és polgármester nemcsak Budapesten hanem mind a három ezer (.) ismeri, mert ennek alapján működünk. Ez az ezerkilencszázkilencvenedik évi hatvanötös törvény, amelyet kilencvenegyben és kilencvenhétben módosítottak, amikor a forrásmegosztás szabályozása (.) megváltozott.

Az utolsó, 33. példánál Schmitt választát is beidéztem, hiszen először itt próbál meg kitérő választ adni. Demszky a tesztkérdésben felsejlő iskolai konnotációt tovább hangsúlyozza, amikor a kérdés-válasz szomszédsági párhoz az osztálytermi interakcióból ismert harmadik lépést, a visszacsatolást alkalmazza. A vitaféltől való kérdezés több lépésben való közös bevezetésével így Demszky és Gy. Németh végül is igen hatásosan képes a maga oldalán hasznosítani e számukra előnyös, míg Schmitt számára hátrányos interakciós eszközt.

A szabályszegekről elmondottakat összefoglalva, úgy tűnik tehát, hogy a vitafelek máshogy viszonyulnak az adott vitára vonatkozó, mint a beszélt nyelvi interakcióra vonatkozó általános szabályokhoz: ugyan mindkét fajta szabályt meg-megszegik, de míg az adott vitára vonatkozó regulatív szabályok megszegését nem feltétlenül igyekeznek palástolni vagy csillapítani, hiszen azok nem járnak negatív társas következményekkel, addig egy általános interakciós szabály megszegésekor legalábbis az esetek egy részében szükségesnek érzik, hogy magyarázkodással és más csillapító technikákkal éljenek.

7. Konklúziók

A kampányviták interakciós szintjének jelentőségét mutatja, hogy a résztvevők gyakran sok időt töltenek azzal, hogy az interakció szerveződéséről egyezkedjenek, sőt egyes esetekben a vita nem elhanyagolható mennyiségű

részét szentelik a saját és társaik nyelvi viselkedése értelmezésének. Az interakció szerveződése nem triviális kérdés, hiszen láttuk, hogy a vitában nemcsak a racionális, vagyis argumentációs szinten érdekeltek a résztvevők abban, hogy partnerük/partnereik fölé kerekedjenek, hanem a viselkedés, így a nyelvi viselkedés szintjén is. (A fenti részletekben a megszólaló nevének kezdőbetűje elé tett felkiáltójel jelöli, hogy az adott beszédleépésben a vitára vonatkozó explicit metanyelvi kommentár hangzik el. A felkiáltójelek gyakoriságából lemérhető az interakciós szint jelentősége.)

A vizsgált vitákból kiderült, hogy a kampányviták igen különböző regulatív, tehát a felek által kijelölt, megállapodásukon alapuló szabályok szerint szervezhetők (melyek részben a résztvevők és pártjaik érdekeit, részben a szervező televíziók kampányvitákkal kapcsolatos és általánosabb felfogását tükrözik). Más kérdés az, hogy mi tesz egy kampányvitát kampányvitává. Mik tehát azok a nyelvi-interakciós szabályok, melyek a kampányvita műfaját definiálják, konstituálják, vagyis amelyek egyrészt minden kampányvitára jellemzők, másrészt amelyek be nem tartása vagy hiánya miatt egy műsor nem tekinthető kampányvitának. Láttuk, hogy az adott műsorra felállított szabályok áthágásától nem szűnt meg egy műsor kampányvita lenni. Ilyen szabály volt az időkeretek betartása, az egymás megszólításának kerülése, a kijelölt témától való eltérés tilalma, a moderátori porondkijelölés stb. Az általános interakciós szabályok áthágása sem jelentette, hogy a műsor a továbbiakban ne lett volna kampányvita – ezt az egyik vitát jellemző egymás szavába vágás elemzésével mutattam be. Úgy tűnik, hogy a szükséges résztvevőkön (minimum két vitafél, moderátor, közönség) kívül kizárólag a vitafelek *interaktivitása, mondanivalójuk egymásra vonatkoztatása* az, ami a kampányvitát kampányvitává teszi. E kritérium meglétét mindegyik fentebb elemzett kampányvita esetében bizonyítottam. Ugyanakkor ez a kritérium nem volt jellemző a korábban említett, monologisztikus elvre épülő, főleg az 1990-es és 1994-es választási kampányban gyakori műsorokra, melyekben egymás után számos párt képviselője adta elő pártja elképzeléseit előre megadott témákban, többnyire anélkül, hogy a többi résztvevőre reflektált volna. Az interakció hiánya miatt ezek a műsorok még egy kampányvita-kritériumot elvesztettek: a befolyásolni kívánt közönséget – nem véletlen, hogy ez a műsortípus kiveszni látszik a magyar politikai kampányokból.

A fenti dolgozatban a kampányviták tipizálására is tettem kísérletet. Úgy tűnik, a kettő vagy több vitafélre épülő kampányviták alapvetően kétféle elv szerint szerveződhetnek: az egyik típus formálisabb, a másik informálisabb, de mindkettő igen jellemző a társas problémamegoldás során létrejövő interakció két típusára, melyet a hétköznapi életben magunk is naponta művelünk.

Átírási konvenciók

Szekvencialitás, szünetek

[]	két vagy több beszélő közti átfedés eleje és vége
/	rácsatlakozás (beszélőváltás szünet nélkül)
-	a beszélő félbeszakítja önmagát
(.)	1 másodpercnél rövidebb szünet
(n.n)	1 másodpercnyi vagy hosszabb szünet (stopperrel mérve)
ö	hangos szünet
(x)	érthetetlen beszédszakasz (egy x egy szótagnak felel meg)
()	bizonytalan átírás
< >	az átíró megjegyzése; nem verbális jel
{ }	az a beszédszakasz, melyre az átíró megjegyzése vonatkozik
...	az adott beszédleépés korábban kezdődik vagy tovább folytatódik

Intonáció

.	intonációs egység vége; eső hanglejtés
,	intonációs egység vége; eső-emelkedő vagy ereszkedő-lebegő hanglejtés
?	intonációs egység vége; kérdő (emelkedő-eső) hanglejtés
↑	magasabbra emelt dallamkontúr eleje
<u>alá</u>	megnövelt hangerő vagy erőteljes hangsúly
:	nyújtott hang
dőlt	átlagosnál gyorsabb beszédszakasz

Felhasznált irodalom

- Bilmes, Jack (1999) Questions, answers and the organization of talk in the 1992 vice presidential debate: Fundamental considerations. *Research on Language in Social Interaction*, 32 (3): 213–242.
- Boden, Deirdre–Don Zimmerman, szerk. (1991) *Talk and social structure: Studies in ethnomethodology and conversation analysis*. Cambridge: Polity
- Clayman, Steven (2001) Answers and evasions. *Language in Society*, 30: 403–442.
- Drew, Paul–Heritage, John (1992) Analyzing talk at work: An introduction. In: Drew, Paul–Heritage, John (eds) *Talk at work: Interaction in institutional settings*. 3–65. Cambridge, Cambridge University Press
- Edelsky, Carol (1981) Who's got the floor? *Language in Society*, 10: 383–422.
- Fairclough, Norman (1992) Discourse and text: Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis. *Discourse and Society*, 3: 193–217.

- Galasinski, Dariusz (1998) Strategies of talking to each other: Rule breaking in Polish presidential debates. *Journal of Language and Social Psychology*, 17: 165–182.
- Gallup (2002a) A Gallup pártpreferencia adatai: A Medgyessy–Orbán-vita közvetlen hatása. 2002. április 6. www.gallup.hu/valasztas2002/hirlevel/hirlevel05_2.htm
- Gallup (2002b) A Gallup pártpreferencia adatai: Az MSZP tovább erősödött a kampánycsend előtt. 2002. április 6. www.gallup.hu/valasztas2002/hirlevel/hirlevel05_1.htm
- Gallup (2002c) A Gallup pártpreferencia adatai: Medgyessy volt a szimpatikusabb, de Orbán a meggyőzőbb. 2002. április 6. www.gallup.hu/valasztas2002/hirlevel/hirlevel06_2.htm
- Grice, H. Paul (1975) Logic and conversation. In: Cole, Peter–Morgan, L. (eds) *Syntax and semantics*, Vol. 3. *Speech acts*. 41–57. New York, Academic Press.
- Magyarul: Pléh Csaba–Siklaci István–Terestyéni Tamás (1991) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. I–II. I. köt. 233–250. Budapest, Tankönyvkiadó. Újra megjelent: Budapest, Osiris, 1997: 213–227.
- Heap, James (1997) Conversation analytic methods in researching language and education. In: Hornberger, Nancy–Corson, David (eds): *Encyclopedia of language and education*. Vol. 8: *Research methods in language and education*. 217–225. Dordrecht, Kluwer
- Heritage, John–Greatbatch, David (1991) On the institutional character of institutional talk: The case of news interviews. In: Boden–Zimmerman (1991) 93–137.
- Index (2002) Kovács–Pokorni-vita: Mindenki kokárdában. www.index.hu/politika/belfold/kovpok.html. (Az adatok a 2002. november 9-én érvényes eredményt mutatják.)
- Jaworski, Adam–Galasinski, Dariusz (2000) Unilateral norm breaking in a presidential debate: Lech Walesa versus Aleksander Kwasniewski. *Research on Language and Social Interaction*, 33(3): 321–345.
- Marketing Centrum (2002) Orbán nyerte a vitát: Telefonos gyorsfelmérés. www.marketingcentrum.hu/publi/015_felm_2002_apr.htm
- Mazzoleni, Gianpetro (2002) *Politikai kommunikáció*. Budapest, Osiris. Ford. Székács Kinga
- Mehan, Hugh (1979) *Learning lessons: Social organization in the classroom*. Cambridge, Harvard University Press
- Molotch, Harvey–Boden, Deirdre (1985) Talking social structure: Discourse, dominance and the Watergate hearings. *American Sociological Review*, 50: 273–288. Nemsokára magyarul is megjelenik.
- Reisman, Karl (1974) Contrapuntal conversations in an Antiguan village. In: Bauman, Roger–Sherzer, Joel (eds): *Explorations in the ethnography of speaking*. 110–124. Cambridge, Cambridge University Press

- Reményi Andrea Ágnes (2002) *A hatalmi hierarchia az MSZMP PB-ben: Interakciós elemzés*. Kézirat
- Sacks, Harvey–Schegloff, Emanuel–Jefferson, Gail (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, 50: 696–735.
- Sarangi, Srikant–Slembrouck, Stefaan (1992) Noncooperation in communication: A reassessment of Gricean pragmatics. *Journal of Pragmatics*, 17: 117–154.
- Schegloff, Emanuel (1991) Reflections on talk and social structure. In: Boden–Zimmerman, 44–70.
- Sinclair, John–Coulthard, Malcolm (1975) *Towards an analysis of discourse: The English used by teachers and pupils*. London, Oxford University Press
- Tannen, Deborah (1984) *Conversational style: Analyzing talk among friends*. Norwood, Ablex
- Varró Szilvia (2002) „Mondjátok meg, mit adjunk oda?” Két választási forduló – egy kormányalakítás. *Népszabadság*, 2002. június 13., 9. oldal

ERASMUS KÖNYVEK

Kampány- kommunikáció

Szerkesztette

SÁRKÖZY ERIKA
SCHLEICHER NÓRA

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST